

УНІВЕРЗАЛЬНА БІБЛІОТЕКА

17—18.

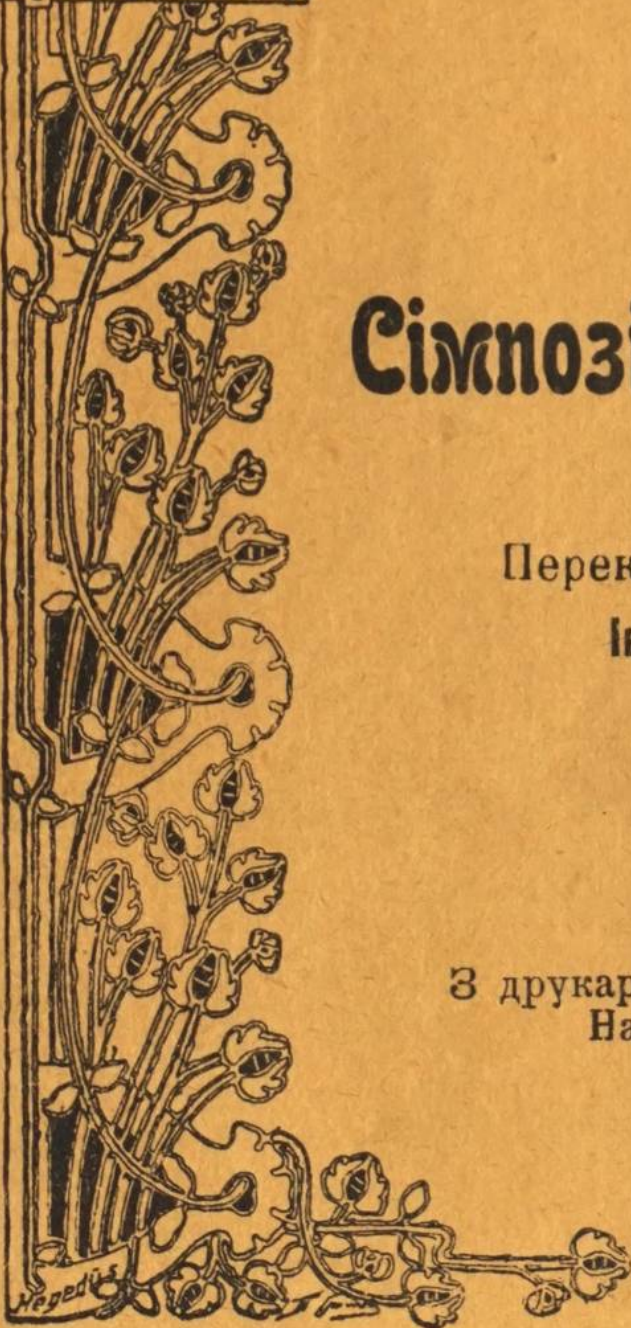
П'ятюк.

Сімползіон (Ѓеккет).

Переклад і передмова
Івана Франка.

ЛЬВІВ 1912.
З друкарні В. А. Шийковського.
Накладом автора.

Ціна 40 сот.

Косиштал

Пляток.

Сімпозион (Бенкет).

Переклад і передмова
Івана Франка.

ЛЬВІВ 1912.

З друкарні В. А. Шийковського.
Накладом автора.

Передмова.

I. Платон, його жите й літературна діяльність.

Платон, один із найвизначніших грецьких філософів і без сумніву найвизначніший літературний талант між ученими старої Греції, був сином Арістона й Періктіони, горожан атенського передмістя Колліта і членів одної з найвизначніших атенських родин, що в батьківській лнії походила від атенського короля Кодра. Він родився дня 7. мая 427 року перед Хр., мав двох братів і одну сестру і звався сперві іменем свого діда Арістокль, а тільки пізніше його вчитель прозвав його Платоном за те, що був широкий у плечах.

Як член атенської аристократії він одержав по тодішньому дуже старанне вихованє, в молодих літах учився музики, математики, гімнастики та малярства; як гімнастик одержав побіду на істмійських ігрищах. Наука музики обіймала в тих часах також поезію, і молодий Платон визначився також на тім полі, уклада-

IV

ючи дітірамби та трагедії. Але вже вчасно замилюване до поезії уступило далеко сиянійшому замилюванню до філософії, яке збудив у ньому мабуть його вчитель Кратіль, якого пам'ять він звеличив у своїм діяльогу під тим самим іменем. Та рішучий вплив на все його даліше життя мав Сократ, якого учеником та пильним слухачем він зробив ся маючи 20 літ. Рівночасно з літературними й науковими заняттями він відбував також обовязкову для атенської молодіжи військову службу і, коли вірити деяким жередам, брав участь у трьох битвах, а власне перший раз під Танагрою, другий раз під Коринтом (394. р.) а третій раз під Деліоном. Служив правдоподібно кінно. Поза тим у політичне життя не мішав ся. Наслідком родових традицій та власних переконань ворог демократії, він мав нагоду пізнати лихі сторони панованя також аристократів, і се, як також засудженє на смерть Сократа демократичними охльократами остаточно відвело його від уділу в політичнім житю Атен.

Про сю, можна сказати, переломову добу в житю Плятона дає дуже добре понятє сьмий лист його кореспонденції, з якого не зайвим тут буде навести його власне оповіданє: „В моїй молодости було зо мною таке, як і з не одним буває. Я зуминив ся на думці, що скоро стану своїм власним паном, зараз віддам себе задачам публичного життя. Та тут дожив я таких переворотів у моїм ріднім місті, які ось як дігкнули мене. Тодішня констітуція, на яку вже многі нарікали, дізнала зміни, наслідком якої 50 мужів стало на чолі держави, 11 у місті, а 10 у пристані Пірею як надзорча власть над торгом

та над зарядом міста, а надто 30 мужів як необмежені повелителі держави. Деякі з них належали до круга моїх свояків та приятелів*). Вони запросили мене зараз також до участі в правління державою, немов би така участь сама собою належала ся мені. Я був одначе ще занадто молодий для влади, та про те мав надію, що ті мужі напевно приведуть стан держави із дотеперішньої беззаконности до ліпших законних порядків, і тому я слідив їх поступки з великою увагою. На жаль я завважив дуже скоро, що в короткім часі вони довели до того, що супроти їх правління давніші порядки видали ся золотим часом. Між иншими надужиттями вони поручили старому вже Сократови, мойому приятелеви, якого я без ваганя можу назвати найсправедливішим мужем свого часу, аби він із иншими людьми зловив і спровадзв до тюрми одного горожанина засудженого ними, і таким способом хоч і нехотя зробив ся учасником їх злочинів. Та Сократ не послухав їх, але наразив ся на небезпеку радше потерпіти все, ніж доложити руки до боззаконности властей. Бачучи се і ще не одно не менше важне, я з обуренєм відвернув ся від тодішніх лихих порядків. Та швидко наступив упадок 30 тиранів і всеї тодішньої констітуції. І знов я почув, хоч сим разом слабше, охоту вмішати ся в політику моєї вітчизни. Розумієть ся, що і в тім переходовім часі заколоту діяло ся не одно таке, що викликало обуренє: многі люди визискували переворот на те тільки, аби як мога лютей-

*) Головою 10 мужів у пристані, се значить тамошньої влади поліційної та тюремної був Хармід, вуйко Плятона.

ше помстити ся на своїх ворогах. Та все таки демократи, які вернули з вигнання, виявили більше поміркованя. Але нещасливий випадок справив те, що деякі з тої тепер пануючої партії потягли під суд могого приятеля Сократа під найбезличнішим і найнесправедливішим закидом безбожності, який як раз Сократа найменше міг діткнути. І судії з народа засудили його на смерть і спричинили загибель чоловіка, який тоді, коли вони самі були на вигнанню та в не-долі, з геройською рішучістю відмовив ся від катівської служби супроти одного з їх вигнаних приятелів. Придивляючи ся тим подіям і людям, що провадили політику, а також законам і усталеним звичаям, я прийшов до думки, яка в міру того, як я доходив до старших літ, чим раз більше показувала мені трудність здобути успіх на полі практичної політики. Без значного числа приятелів і добре зорганізованої партії се було неможливе, а таких приятелів між тодішніми учасниками політичного життя тяжко було знайти, бо хід політики не йшов уже на основах наших батьків, а здобувати нових приятелів було також неможливо без надмірних трудностей. При тім погіршене писаних конституцій та обичаїв збільшало ся раз у раз застрашаючим способом, так що мені, зразу дуже охочому до публичної діяльності, при огляданю загальної непостійности відносин нарешті зробило ся зовсім млісно. Що правда, я не переставав думати про те, яким би способом можна було поправити ті відносини і загальні порядки держави, але рішив ся ждати на кориснішу нагоду, поки нарешті не дійшов до переконання що до всіх теперішніх держав, що всі вони жи-

вуть у дуже лихім та беззаконнім стані, а по правді порядки майже всі непоправно лихі, так що тільки чудом божим вони можуть надіятися якоїсь поправи. В тім переконанню я опустив Атени і відбув до Італії та Сицилії мою першу подорож“.

Період подорожий у Плятона тривав цілих 12 літ, та докладних відомостей про них не маємо. Дещо вказує на те, що перший раз покинувши Атени, він удав ся до Мегари, де довкола вільнодумця Евкліда зібрав ся кружок прихильників Сократа та його думок. Пізнійше, коло р. 390, він подорожував до Кирени, де відвідав математика Теодора, якого давнійше пізнав був у крузі Сократа. Мабуть у тім же часі він відвідав також Єгипет, про що свідчить його досить докладна знайомість єгипетської традиції, захована в діяльогу „Файдр“.

Три рази в своїм життю подорожував Плятон до Сицилії, перший раз коло р. 388., другий раз коло р. 368., а третій раз 361. р., та всі три рази він не мав щастя при дворі тамошніх володарів, Діонізія I., Діонізія II. та Діона. Подорожі до Сицилії вплинули на нього хиба о стільки, що він познайомив ся ближше з Пітагорейцями, від яких переняв замилуване до математичних та фізикальних студій і яких вплив досить некорисно відбив ся на його пізнійших писаннях.

Найважнійшою подією в життю Плятона треба вважати заснування власної школи в Атенах, яке після Плотарха припадає на р. 386. Сю школу заснував Плятон на площі, прозваній іменем героя Академа, недалеко брами Діпільон; вона окружена була портиками та парком; обік

неї Плятон закупив розкішний сад, у якому безтурботно міг віддавати ся навчаню молодіжи та письменській праці. Слава його таланту швидко стягнула до нього багато талановитої молодіжи з різних країн Греції, між якою була також одна жінчина з Аркадії, Аксіотея, в мужеськім убраню.

Занятий сею впливовою та плодючою діяльністю дожив Плятоп до пізної старости; він умер маючи 81 літ, в р. 348 перед нашою ерою.

Коли почала ся літературна діяльність Плятона, не відомо докладно. З поетичних творів його молодости не дійшло до нас майже нічого. Тому, що вся його пізнійша письменська діяльність стоїть під впливом Сократа, природним являється припущенє, що вона й почала ся ще за життя його великого вчителя. І справді деякі новіші дослідники кладуть на роки 400—399 найдавніші діяльогі Плятона: Ляхес, Молодший Гіпсій та Еутіфрон. Інші волять починати її пізнінше і вважають першим твором Плятона Апольогію Сократа, одинокий поміж його творами, що не має форми діяльога.

Зрештою вся літературна діяльність Плятона виявила ся в формі діяльогів, розмов між двома або більше особами на наукові, язикові, етичні, філософічні та юридичні теми. Се треба вважати впливом оживленого товариського життя в тих часах. Плятон не був творцем діяльогової форми в письменстві, але в усякім разі був незрівняним майстром сеї форми. Найсухійшим і найабстрактнійшим темам при помочи сеї форми він умів надати не тільки популярний та діялектичний виклад, що розвивав тему з різних боків, але також

високу літературну вартість. Із сучасних впливів, які помогли йому стати на такім високім ступні досконалости, треба зазначити те, що улюбленою лектурою його в молодих літах були міми (комічні сцени) Софрона, а також незвичайний розвій драматичної штуки в Атенах, який припав власне на остатнє десятилітє V. віку.*)

Всіх діяльогів з іменем Плятона дійшло до нас 42, крім того 12 листів і деякі літературні та наукові дрібниці. Історик грецької літератури Вільгельм Хріст ділить Плятофові діяльогги хронологічно ось на які групи:

1. Перед подорожами: Апольогія, Крітон, Еутіфрон. Лізіс, Хармідес, Ляхес, Гіппій Молодший та Іон; 2. Діяльогги переходової доби (390—380): Протагорас, Менон, Горгіяс, Файдр. Евтідем, Файдон, Кратіль, Сімполіон; 3) конструктивні діяльогги, в яких розумованє та виклад позитівних тез перемагає діяльогову форму; Держава (Політея), Тімай, Критій, Теайтет, Софіст, Політик, Парменід, Філеб і Закони — як загально приймають, останній твір Плятона. До сего треба додати ряд сумнівних або неавтентичних діяльогів: Теагес. Алькібіяд А., Аль-

*) Варто зазначити, що в атенських театрах були представлені в р. 409 „Фільоктет“ Софокля, 408 „Орест“ Евріпіда і „Плутос“ Арістофана, 407 „Ойдіп у Кольоні“ Софокля, 406 „Бакхантки“ Евріпіда та його ж „Іфігенія в Авліді“, а 405 „Жаби“ Арістофана. (Richter, Platon. Sein Leben, seine Schriften, seine Lehre. Erster Band. München 1910, ст. 55.

кібіяд Б., Гіппій Старший, Гіппарх, Менексен, Любовники, Клейтофон, Епіномід та Мінос. Збірка так званих Платонівських листів підлягає значним сумнівам що до своєї автентичности і відносить ся головню до триразового побуту Платона в Сиракузах. Вона складає ся з 13 листів, із яких перший одначе не означений іменем Платона; новіша критика признає справді Платоновими або писаними близькою до нього особою тільки листи 3, 7, 8-ий.*)

Не місце тут входити в оцінку філософичного та в загальні наукового змісту Платонових творів. Досить буде навести загальний осуд історика грецької літератури В. Хріста, який зазначивши слабкі сторони Платонові ідеології додає: „Але про те все таки Платонів ідеалізм лишаєть ся блискучою зорею в змаганнях та надіях людства, а його твори стоять між найкращими творами грецького духа, в яких глибина думок як найщасливіше йде в парі з барвистою красою мови. Платон не лише найбільший майстер діялього, він також довів чистоту та красоту атицької мови до взірцевої досконалости. Реальне знанє Греків у часах Платона стояло ще не на дуже високім ступні, але що до того часу здобуто дослідами на полі математики та фізики, се він старанно засвоїв собі і використав у будові своєї системи дуже тонко, але також дуже малоплідно. Для історії та історичної критики мав наш автор, як майже всі фі-

*) W. Christ, Geschichte der griechischen Litteratur bis auf die Zeit Justinians. Vierte revidierte Auflage, München 1905, сторони 448—468.

льософи старовини, мало зацікавлення; впадає в очи його безкритичність у літературних справах; із сього погляду навіть супроти Геродота Плятон виявляє рішучий регрес“.*)

II. Сімпозион.

В р. 416 пер. Хр. молодий трагічний поет Агатон у часі ленеїського празника одержав премію за свою трагедію. Того-ж вечера усталеним тоді звичаєм відбула ся коштом автора значна п'ятика, поперед усього для вшановання судіїв, що присудили премію. а другого дня вечером відбув ся товариський бенкет у домі Агатона для ближших приятелів і знайомих автора. В числі запрошених був відомий тоді вже комедіописатель Арістофан, а також Сократ, що мав тоді 53 роки і здобув собі вже широку популярність не тільки в самих Атенах своїм навчанням. На бенкет зійшли ся переважно молоді люди; старшим між ними можна вважати хиба лікаря Еріксімаха, а Сократ, як се часто бувало у нього, запізнив ся. Зібрані гості перед вечерею умовили ся провести вечір не на п'ятиці, але на розмовах, а на пропозицію Еріксімаха згодили ся на те, аби кожний із присутних за чергою виголосив промову на честь Ероса. Вже почала ся вечеря, коли ввійшов припізнений Сократ і по привитанню згодив ся на умову товариства. Після вечері гості один за другим виголошували промови, а по промові Сократа на-

*) W. Christ, op. cit. 471—2.

дійшов Алькібіяд з веселою компанією і впробив ся до товариства. На пропозицію Еріксімаха виголосити також похвалу Ероса він відповів, що коли в сьому товаристві має хвалити кого, то хвалити ме тільки Сократа. За згодою товариства він виголосив блискучу промову на похвалу Сократа, по чім слідує закінчене твору.

В часі, коли відбув ся той бенкет, Плятон мав ледво 12 літ і очевидно не міг бути його учасником. Одначе він у вступі до свого твору подає звістку про Атенця Аполльодора, який кільканадцять літ пізнійше, але ще за життя Сократа, правдоподібно коло р. 400, оповідає про той бенкет своїм гостям на основі того, що чув від одного з учасників бенкету, Сократового товариша Арістодема, а по части від самого Сократа. Нема нічого неправдоподібного в тім, що Плятон був між гістьми Аполльодора і там чув його оповіданє про сей памятий бенкет. Сей вступ, якому подібного нема в жаднім иншій із Плятонових діяльогів, дає основу до припущеня, що Плятон не видумав усіх поміщених у ній промов, так само як не видумав усіх виведених у ній осіб. Він міг під свіжим вражінем оповіданя поробити собі записки, які значно пізнійше, бо аж 386 року обробив у своїм творі. Завважено, що твір був написаний рівночасно з заснованєм Плятонової Академії, так що його можна вважати програмовим маніфестом Плятонової філософічної школи. (W. Christ, op. cit. ст. 456—7).

Про зміст сего твору писав у половині минулого віку французський критикі перекладач Швальбе ось що: „Аби пізнати вповні якийсь предмет, треба вияснити його природу, його по-

чаток, його части, його дійства і його ціль. З таких власне точок погляду Плятон роздвляє любов у своїому „Бенкеті“. Тільки задля трудности відкрити природу якоїсь річи і з неї видобути її дефініцію, він розпочинає виказом наслідків любови, і се зроблено в промові Файдра. Ріжні роди любови виложено в промові Павзанія; промова Еріксімаха має метою доказати, що любов проявляє ся не тільки в душі людській, але також у всій природі. Арістофан силкуєть ся вияснити повстанє любови, Агатон її вдачу, а нарешті в промові Сократа Плятон викладає свої власні погляди про вдачу та правдиву мету любови“.*)

На мою думку зміст і мету поодиноких промов Плятонового твору треба розуміти зовсім инакше. Перша промова, виголошена Файдром, має в загалі мітично-догматичний характер. Ерос уважаєть ся найстаршим із богів, що спричинив витворенє природи з хаоса, витворенє гармонії між богами і суспільного порядку між людьми.

Друга промова, виголошена Павзанієм, має характер більше психольогічний, розріжняючи „посполиту“, фізичну любов, пристрасть тіла, від висшої, небесної любови, потягу душі до душі. Бесідник звертає увагу на неоднакове становище законодавства в ріжних краях до любовних справ і питань, значить, переходить із психольогічного поля на суспільно-політичне. Е-

*) M. Schwalbé, Dialogues de Platon. Traduction nouvelle. Deuxième série. Paris 1852. ст. 393.

ріксімах у своїй промові розширяє виводи Павзанія, виказуючи прояви любови в різних штуках та занятях людських, у всіх животворах і нарешті в цілій природі. Комедіопис Арістофан знов спеціалізує тему, силкуючи ся пояснити при помочи мітичного, мабуть ним самим ad hoc імпровізованого оповідання, походжене любови між двома людськими одиницями, чи то мущинами чи жінками, як пережиток первісної двоособовости чоловіка, яку усунули боги через розрізане двоособового чоловіка на дві особи. Ті дві половини, розділені від себе волею богів, шукають себе обопільно в життю, і сей їх потяг до злуки називаємо любовю. Трагічний поет Агатон, стараючи ся глянути на предмет із иншого боку, величає Ероса як наймолодшого і вічно молодого бога, що поселяє ся в людях, наділених фізичною та душевною красою, і дає їм можливість у життю і по смерти осягнути найбільше можливе щастє. Його промова кінчить ся цвітистим і троха пересоленим дітірамбом на честь любови. Сократ за дозволом товариства перед своєю промовою переводить невеличкий екзамен із Агатонем і доказує йому своєю властивою індукційною метою, що Ерос ані гарний, ані молодий, ані щасливий, ані бог. По тім замісь своєї в ласної теорії, не на похвалу Ероса, але для виясненя дійсної правди про нього, він подає свою розмову з колишньою своєю вчителькою. віщою жіякою Діотімою з Мантінеї. Виклад Діотіми про любов, як змаганє смертної людської вдачі до безсмертности, треба вважати не філософічною ідеєю Платона, але обявою прастарої традиції, яка зберігала ся у вавилонських мудреців, у єгипетських та

грецьких містеріях, і яка через Діотіму зробила ся доступна також Сократови. З сього випливає, що Діотіму треба вважати не видуманою або навіть мітичною жінкою, як се чинить сучасна наука, але дійсною історичною особою.

Промова Алькібіяда, якою властиво кінчить ся Плятонів „Бенкет“, се взірець майстерної характеристики незвичайного чоловіка, виголошеної також незвичайним чоловіком, не позбавлений терпкої іронії. Алькібіяд підхапує різні незвичайні сторони Сократової вдачі, його постійність проти покус тілесної краси, його спокій та витревалість у небезпеках, його блистроумність у розмовах, його здібність будити в душах людських запал і замилюване до чесноти, та його неподібність до всіх інших визначних людей. Нема що мовити, що ся характеристика хоч і як геніяльна, не вичерпала всіх характеристичних рисів Сократа, як не вичерпала їх уся сучасна йому та пізнійша грецька традиція.

По промові Алькібіяда наступає коротка гумористична контроверсія між ним і Сократом, після якої Сократ заявляє намір виголосити похвалу Агатона. Виконаню сего наміру перешкодила юрба нічних гуляк, очевидно атенської золотої молодіжи, яка без дозволу та без запросин ввійшла до Агатонового дому і вмішала ся до бенкету.

Почала ся безладна п'ятика, що тревала доти, доки деякі учасники не порозходили ся, а інші не поснули. Тільки Агатон, Сократ і Арістофан додержали місця, розмовляючи до самого ранку. В тій розмові Сократ переконував Агатона й Арістофана, буцім то автор трагедій повинен уміти писати також комедії, і навпаки. Оба пись-

менники, переможені мабуть більше вином, ніж його доказами, поснули нарешті, а сам Сократ поклавши їх у ліжка вийшов у супроводі Арістодема з гостинного дому.

„Бенкет“ належить без сумніву до найкрасших, найліпше скомпонованих і найглибше обдуманих творів Плятона. В. Хріст (op. cit. 456). називає його „das liebreizendste und kunstreichste Werk Plato's, das schon bei den Alten von denjenigen, welche Platon mehr seiner Kunst, als seiner philosophischen Lehre wegen lasen, vor allen anderen Werken bevorzugt wurde“.

З особливим подивом відізвав ся про сей твір пізнійший грецький письменник Плютарх, а найновійший автор монографії про Плятона (K. Ritter, op. cit. I. 426) називає „Бенкет“ „одним із найделікатніших та найбогатших плодів письменської штуки грецької старовини, яким може любовати ся як твором штуки навіть такий, кому сама філософія чужа. Щедрійше, як який инший твір Плятона, подає „Бенкет“ образки правдивого атенського життя з такою наглядною свіжістю, яку поза тим стрічаємо тільки в комедії. але без карикатурного викривленя, властивого комедії“.

III. Мій переклад.

Ще 1909 р. переклав мій син Тарас для вправи в перекладаню з грецької мови між иншими творами стзрого грецького письменства також Плятонів „Сімполіон“. Читаючи сей переклад я завважив, що він занадто невільничо держить ся грецького тексту і тому для руського читача аж надто часто виходить зовсім не-

зрозумілим. Бажаючи прилагодити сей переклад для друку я зачав весною 1910 р. разом із Тарасом переходити його переклад реченє за реченєм і розділ за розділом, порівнюючи його з грецьким оригіналом*) і з німецьким перекладом, опублікованим у Реклямовій „Universal-Bibliothek“.**) Робота йшла досить пиняво, головно тому, що Тарас занятий університетськими лекціями не мав часу ані охоти слїдити за ревізією перекладу з такою увагою, яку я вважав потрібною. Пройшовши кілька перших розділів ми покинули сю спільну роботу. Аж літом 1910 р., пробуваючи в Криворівні, ми взяли ся до неї оба з моїм сином Андрієм і признавши потребу переробити весь переклад основно, доконали сеї роботи протягом кількох тижнів на Тарасовім бруліоні, по чім Андрій переписав увесь рукопис на чисто. Отак повстав сей переклад, якого я не доконав би був сам без помочи мойого сина Андрія.

Головна зміна, яку я вважав потрібною доконати в Тарасовім перекладі, а також супроти грецького оригіналу, полягає ось у чім. Шлятон, мабуть для захованя хронольоґічної перспективи подій, представлених у тім творі, вкла-

*) Platos ausgewählte Dialoge, erklärt von C. Schmelzer. Symposion. Berlin 1882, 8°, ст. 98.

**) Platons Gastmahl oder Gespräch über die Liebe. Uebersetzt von Fr. Schleiermacher. Mit Vorwort, berechtigter Uebertragung und Erläuterungen herausgegeben von Dr. Max Oberbreyer. Leipzig. Reclams Universal-Bibliothek N. 927, 16-ка ст. 69.

дає в уста найблизшого оповідача Аполлодора оповідане другого оповідача Арістодема, що був наочним свідком бенкету в домі Агатона в р. 416. Відси пішло те, що оповідане Арістодема скрізь видержано в залежній конструкції, т. зв. *oratio obliqua*, і з форми діяльога перетягнуто в форму оповідання. Можливо, що для Греків ся стилістична штука була приємною та легко зрозумілою, але в перекладі вона значно утрудняє зрозумінє тексту і ослабляє живість діяльогічної форми. Оттим то я вважав потрібним, не нарушуючи основи грецького тексту всі діяльоги передавати в формі діяльогів і всі промови в формі промов без ненастанного втручування: „той сказав“. Надію ся, що ся інновація вийшла на користь перекладу і здобуде Плятоновому твєрови також серед нашої публіки ту прихильність та таке зрозумінє, на яке він у повні заслугує своєю внутрішньою вартістю.

Друга зміна, більше формальна, полягала в поділі тексту на розділи. Грецькі письменники в старовину не ділили своїх творів на розділи; поділу доконали пізнійші копісти та редактори, переважно для ціли шкільного навчання. Плятонів „Сімполіон“ у грецькім текстї, а також у німецькім перекладі поділений на 39 розділів, хоча розмір поодиноких розділів німецького перекладу не скрізь відповідає розмірови розділів у грецькім текстї. Такий сам поділ задержав також автор польського перекладу, д. Вл. Вітвіцький*), який у загалї досить свобідно поводить

*) Platon, Uczta, dialog o miłości. Przełożył, wstępem poprzedził i objaśnieniami opatrzył Władysław Witwicki. Lwów 1909, 8-ка, сторін 158.

ся з текстом, а ще свобіднійше з персонажами та темами грецького твору, роблячи прим. у вступних увагах Сократа неуком, дармоїдом та комедіантом, який весь свій вік удавав мудрця, а доведений до загибелі, жартами маскує свою розпуку.

Сей поділ, зроблений очевидно для шкільної цілі, зовсім не захований у французьким перекладі М. Швальбе, цитованим висше. Задержуючи в нашім перекладі сей шкільний поділ на 39 розділів, означених арабськими цифрами на початку тексту кожного розділу, я поділив рівночасно цілість тексту на 14 розділів відповідно до змісту головних уступів, із яких вона зложена. Сі уступи, розуміється, не однакового об'єму, та про те на мою думку вони добре зазначають органічну будову Плятонового твору.

Із подробиць перекладу зупиню ся тільки на однім місці в промові Арістофана, яке на мою думку дотеперішні перекладачі передали не зовсім вірно. В німецьким перекладі се місце передано ось як: „Er ging auch aufrecht wie jetzt nach welcher Seite er wollte, und wenn er schnell wohin eilte, so konnte er, wie die Radschlagenden, welche die Beine gerade im Kreise herum-drehend Rad schlagen, eben so auf seine acht Gliedmassen gestützt sich sehr schnell im Kreise fortbewegen“. Переклад очевидно не дає жадного зміслу, і повний суперечностей, бо ж не можна стоячи просто обертати ноги довкола, ані крутячи ся на однім місці хоч би й як скоро поспішати на перед. Французький перекладач (op. cit. ст. 421) передав се місце коротше, але свобіднійше і також не докладно; читаємо там: „Ils marchaient en ligne droite, comme nous,

sans avoir besoin de se tourner, pour prendre tous les chemins qu'il voulaient. Quand ils se disposaient á aller plus vite, ils s'appuyaient successivement sur leurs huit membres, et s'avançaient rapidement par un mouvement circulaire, comme ceux qui, les pieds en l'air, font la roue". В дословнім перекладі по нашому се значить: „Вони ходили просто, як ми, не маючи потреби обертати ся, коли хотіли йти в яким будь напрямі. Коли-ж їм забажало ся бігти швидко, вони опирали ся по черзі на своїх вісім членів і круговим рухом двигали ся в перед так, як ті, що підіймаючи ноги в повітре роблять колесо“. Очевидно й сей перекладач не уявляв собі докладно, яким способом чоловік може ходити колесом, що для Греків, так само, як і для деяких наших селянських хлопців, було зовсім невеликою штукаю. Польський перекладач передає се місце зовсім легкомишно (ор. cit. ст. 73): „Chodziło to albo po prostu tak jak dzisiaj dowolnie w jedną albo w drugą stronę, albo, jeśli się taki bardzo spieszył, robił tak, jak ten, co koziołki przewraca, i znowu na równe nogi staje. A że miał wtedy człowiek aż cztery pary odnóży, to się też odbijał dobrze i katulał bardzo szybko“. Очевидно польський перекладач не уявив собі докладно різниці між гімнастичною штукаю ходження колесом і штукаю перевертання козлів.

Нисано д. 10—17. грудня 1911.

Іван Франко,

Сімпозіон
(Бенкет).

I. Аполльодор і гості.

1. Аполльодор. Здається, мої панове, я досить обізнаний з тим, про що питаєте. Оноді вийшовши з мого дому в Фалероні до міста я зустрівся з одним знайомим, Глявконом, що побачивши мене почав доганяти і крикнув жартливо:

— Мой ти Фалерейче, Аполльодоре, чи не можеш подождати?

Я зупинився і заждав на нього.

— Отсе я, Аполльодоре, — мовив він, — шукаю тебе вже від недовго, бажаючи розпитати тебе про бенкет Агатона, на якому були Сократ і Алькібіяд і інші гості, і на якому велися розмови про любов. Розповідав мені про се дещо вже один, що чув від Фойніка Пилиповича, та додав, що й ти знаєш про се. Та він не вмів сказати всего до ладу. Так розповідж же мені ти, бож годить ся приятелеви розголошувати промови приятеля. Та поперед усього скажи мені, чи був ти присутний при тім бенкеті?

На те я відповів йому:

— Очевидно не довело ся тобі нічого докладного довідати ся від того стрічного, коли думаєш, що сей бенкет, про який питаєш, відбув ся так недавно, що й я міг бути присутний на ньому.

— А вжеж, що так, — мовив він.

Ні бо, Глявконе, — відповів я. — Хиба ти не знаєш, що Агатон від многих літ уже не показує ся в Атенах? А з Сократом я товаришую, та пильно день у день придивляю ся до всього, що він робить, і прислухаю ся до кожного його слова тільки що від трьох літ. Перед тим я блукав, куди попало, і думаючи, що живу красше від інших, я жив не ліпше того, як ти жиєш тепер, коли думаєш, що ліпше робити що будь инше, ніж бавити ся філософією.

— Не жартуй — мовив він, — але скажи красше, коли відбув ся той бенкет?

— Ми ще були дітьми, — відповів я, — коли перша Агатонова трагедія дістала першу нагороду і коли вечером того дня він складав богам жертву, а приятелям дав бенкет.

— Ну, — сказав він, — се було, здаєть ся, досить давно. Але хтож оповідав тобі про се? Чи може сам Сократ?

— Ні, на Зевесі, — відповів я, — але той сам, що й Фойнікови, Арістодем на імя, Кідатенець, малого росту, босяк, що був на тім бенкеті як любимець Сократа, який, здаєть ся, найліпше зятимив усе. Кілька разів запитував я також Сократа про подробиці того бенкету, і те, що чув від нього, згоджувало ся з тим, що говорив Арістодем.

— Так щож, — мовив Глявкон. — розповіси мені? Дорога відси до міста дасть нам досить часу — тобі ходом оповідати, а мені слухати.

Оттака була розмова між нами, по чім я зачав оповідати йому те, що тепер при вільній хвилі хочу розповісти вам. Така вже моя вдача, що більш усього люблю або сам говорити про філософію, або слухати розмов інших, певний,

що се найкориснійше занятє. Натомісь я нуджу ся смертельно, коли ви або ваші богаті та ділами заняті приятелі говорять про свої діла. Мені дуже жаль тих моїх і ваших приятелів, що проводячи час на таких розмовах думають, що провели його добре, хоч він пройшов їм зовсім безхосенно. Може з рештою й ви вважаєте мене навіженим. та може маєте й рацію, але про вас я не тільки думаю се, але знаю на певно.

Один із гостей: Ти все такий сам, Аполльод ре. Все лихословиш себе і всіх інших, і, здаєть ся мені, безпідставно вважаєш нещасливими всіх людей, починаючи від себе самого, крім Сократа. Не знаю, хто перший назвав тебе маняком, але те знаю, що дехто так називає тебе за те, що в словах ти все прикрый проти всіх і себе самого, крім Сократа.

Аполльодор Такти думаєш, друже мій, що справді треба бути безумцем і маняком, щоб говорити так про себе і про всіх вас?

Гість: Не пора, Аполльодор, сперечати ся тепер про се. Але прошу тебе, вчини найліпше і розповідж нам про розмови на тому бенкеті.

Аполльодор. Розмови на тому бенкеті — та ну, почну з самого початку, так як розповідав мені Арстодем.

II. Стріча Арістодема з Сократом.

2. Він оповідав: „Я зустрів ся раз із Сократом, саме по купелі і в сандалах, що з ним рідко трапляло ся Я запитав його, куди йде так гарно вбраний? Він відповів:

— На бенкет до Агатона, бо вчора я втік від нього на епінікіях, боячи ся натовпу, й обіцяв, що прийду сьогодні. Тому я й вистроїв ся так гарно, щоб гарним іти до гарного. Але ти як можеш хотіти йти на обід незапрошений?

Я відповів:

— Буде, як т.. скажеш.

— В такім разі ходи, — мовив Сократ, — аби ми могли задати брехню приповідці, що „На бенкет добрих добрі сходять ся самі“. Бож і Гомер наразив ся на те, що не лише пере-крутив, але навіть висміяв сю приповідку. Бо представивши Агамемнона надзвичайно добрим знавцем воєнної штуки, а Менеляя лихим войовником, мимо того оповідає, що коли Агамемнон приносив жертву й устроїв пир, Менеляй прийшов на той пир непрошений, гірший у гостину до ліпшого.

Почувши се сказав я:

— Може в такім разі й зо мною буде те саме, що не так, як ти кажеш, Сократе, а так, як у Гомера сказано, я прийду гірший непрошений на бенкет мудрого чоловіка. Чи не зволиш троха оправдати мене, коли я скажу, що не приходжу непрошений, але прошений тобою?

Сократ: Ну, ходім оба, а йдучи поради-мо ся, що маємо сказати. Рушаймо ж!

Оттак поговоривши з собою ми пусти-ли ся в дорогу. Сократ олначе задумав ся про щось і лишив ся на дорозі по заду, а коли я почав дожидати його, велів мені йти на перед. Колиж я прийшов перед дім Агатона і побачив двері відчинені, зустріла мене досить смішна пригода. Бо при вході стрітив мене хлопець, і

запровадив туди, де всі гості вже полягали й готовили ся розпочати обід.

Як тільки Аґатон побачив мене, сказав мені:

— Гарно, Арістодеме, що ти прийшов пообідати з нами. А коли ти прийшов за яким иншим ділом, то відложи його на потому. Ще вчора я шукав тебе, щоб запросити на обід, але не міг найти тебе. Але чому ж ти не привів із собою Сократа?

Арістодем: Та я сам ішов із Сократом, але обернувши ся не побачив його. Я й хотів сказати, що приходжу до вас запрошений Сократом на ваш обід.

Аґатон: Дуже добре зробив ти, але деж Сократ?

Арістодем: Ішов зараз за мною, і я дивую ся, де він міг лишити ся.

Аґатон: Хлопче, не міг би ти поглянути, чи не надходить Сократ? А ти, Арістодеме, сїдай коло Еріксімаха.

III. Пир у Аґатона.

3. Арістодем: Тоді він велів хлопцеві вмити мене, щоб я міг лягти коло стола. Тут прийшов другий слуга з вісткою, що Сократ зайшов дальше і стоїть у сїнях сусїда, і хоч він просив його, не хотів прийти.

Аґатон: Дурницю говориш! Поклич його і не вступи ся!

Арістодем: Ні, лиши його, бо в нього такий звичай, що стане і постоїть там, де йому трафить ся. Знаю, що він прийде зараз. Отже не чіпайте його, але лишіть у спокою.

Агагон: Так і треба зробити, як гадаєш. А ви, хлопці, обслуғуйте гостей! Подавайте страви, як самі знаєте, бо нема над вами наставника, чого я ніколи не зношу. Уважайте мене також за запрошеного й обслуғуйте нас усіх так, щоб ми могли похвалити вас.

Потім почали ми всі обідати, а Сократа як не було, так не було. Агагон раз по разу розказував привести Сократа, але він не приходив. Нарешті прийшов не по короткім часі, як звичайно, але десь аж у пів обіду.

Агагон, що лежав на самім крайнім місці, озвав ся:

— Ану, Сократе, лягай коло мене, щоб і я одержав пайку тої мудрости, що явила ся тобі там у сїнях. Бож певно ти щось видумав там і держиш се в голові, коли ти не міг відірвати ся від того місця.

Тоді Сократ сїв і сказав:

— Було би се дуже добре, Агатоне, коли би мудрість при зіткненю одного чоловіка з другим перепливала з повного в порожнє, так як вода в двох чарках через вовняний шнурок перепливає з одної в другу. А коли з мудрістю діє ся щось подібне, то я дуже радо ляжу коло тебе, бо надію ся збогатити ся від тебе не одною гарною мудрістю. Бо моя якась нездала та непевна як сон, а твоя блискуча і має великий успіх, коли від тебе в так молодім віці бє такий великий блиск, що ним недавно очарував ти більше, як трицять тисяч Греків.

Агагон: Жартуєш Сократе! Але про мудрість поговоримо з собою троха пізнійше, а при чарках покличемо Діоніза на судію. А тепер бери ся до страви!

4. Потім Сократ положив ся і пообідав разом з іншими, а коли ми пролили й проспівали на честь бога і відправили все, що слід, узяли ся до питя. На початок промовив Цавзаній ось що :

— Ну, панове, яким способом пити мемо найкрасше? Признаю ся вам, що в мене троха важка голова після вчорашньої випивки і домагає ся деякого відсвіження. Знаю, що й у вас не одного те саме, бо й ви вчора були при тім. Так поміркуймож, яким способом пити нам сьогодні найліпше?

Арістофан: Добре мовиш, Цавзанію. На всякий спосіб треба нам якоїсь полегкості в питю, бо й я вчора піділляв порядно.

Почувши се промовив Еріксімах Акумененко:

— Добре мовите, та тільки одно хотів би я почути, а власне, як дивить ся Агатон на ті щедрі випивання.

Агатон: Анї руш мені не хочеть ся щедрого випивання.

Еріксімах: Се була би правдива нахідка для нас — для мене самого, для Арістодема та Файдра, колиб ви, що любите кріпко випити, сьогодні зрекли ся того; ми все в тім ділі послабші. Про Сократа не згадую, бо в нього така вдача, що може пити багато й мало, і буде держати ся з нами. Коли отже бачу, що ніхто з присутних не має охоти пити кріпко вина, то може не візьмете мені за зле, коли скажу деяке слово про пянство. Мені, здаєть ся, виснило ся зовсім добре із самої медицини, що пянство чоловікови дуже шкідливе, і я не маю охоти анї сам пити багато, анї силувати до

того когось иншого, особливо коли в мене ще від учорашнього голова тяжка.

Файдр Міррінузієць: Благодать! Я звичайно послушний тобі, особливо коли скажеш щось із лікарської науки. Та тепер і всі инші годять ся на се. Значить, усі ми стали на тім, що при сьогоднішнім нашім бенкеті не будемо пити до «положення риз», але пити мемо тільки для веселости.

IV. Плян бенкету.

5. Еріксімах: Нехай кождий не, скільки хоче, і ніхто не силує нікого, а я тим часом предклагаю, щоб ми відправили флетистку, яка отсе входить до їдальні, нехай грає собі сама, або, коли хоче, нехай іде між жінок і заграє їм дещо, а ми між собою забавмо ся розмовою. А про те, про що нам розмовляти, можу подати вам свою думку.

Всі згодили ся на се і зажадали від нього, щоб висловив ту думку.

Еріксімах: Почну свою промову від Евріпидової Меляніппи, бо не про себе хочу говорити, а тільки про Файдра. Бо Файдр не раз уже з докором говорив мені: „Чи се не лихо, Еріксімаху, що про всіх богів понаписували поети похвальні пісні та молитви, а про Ероса, такого великого та могутнього бога, ані один із многих дотеперішніх поетів не написав похвальної пісні? Так само, коли оглянеш ся також між бравими софістами, що понаписували прозою похвальні писання на Геракля та инших героїв, як ось наш шановний Продік. Та се ще не таке диво; але ось не давно

читав я книжку одного такого мудрого чоловіка, який розсипає ся чудесними похвалами про сіль та її пожиток, а інші виписують подібні похвали на інші річи — отже на такі річи зуживають багато праці, а Ероса ані один із них не посмів звеличати достойно, так що такий бог немов би зовсім занедбаний“. В тім, здаєть ся мені. Файдр має повну рацію. Оттим то я бажав би вложити на нього сю задачу, коли вона йому подобає ея, а надто думаю, що й нам усім тут присутним не зайвим буде звеличати того бога. Коли ви поділяєте сю думку, то можемо мати зовсім відповідну тему до розмови. Моя рада така: нехай кождий із нас, починаючи з правого боку, виголосить похвальну промову на Ероса, як може найкрасшу, а Файдр нехай зробить початок, бо він сидить на краю, і перший відчув сю потребу.

Сократ: Ніхто не спротивить ся тобі, Еріксімаху. Не смію спротивити ся і я, хоч признаю ся, що на любовних ділах розумію ся дуже мало. Не спротивить ся певно ані Павзаній, ані Арістофан, бо ж сей раз у раз має діло з Діонізом та Афродітою, ані ніхто инший із тих, кого бачу. Що правда, наше становище, тих що лежимо тут у низу, дещо труднійше, але коли наші попередники виговорять ся як найкрасше і як найліпше, то для нас і сього буде досить. Отжеж, Файдре, починай у щасливу годину і звеличай Ероса!

З тим згодили ся всі инші і жадали того самого що й Сократ. Та всього того, що говорив кождий із них, не зятимив докладно вже й сам Арістодем, а я ще менше зятимив із того, що він оповідав мені. Але котрі промови видали

ся мені особливо гідними пам'яті, ті я подам за порядком.

V. Промова Файдра.

6. Поперед усіх забрав голос Файдр, починаючи більше менше ось як:

— Ерос великий бог і гідний подиву богам і людям із многих ріжних поглядів, а головню задля свого походження. Бо сеж велика річ належати до найстарших богів. А се видно ось із чого: Ерос не мав родичів, і жаден поет ані мітограф не згадує про них. Тільки Гезіод говорить:

„З разу був хаос, а потім
Широкогруда земля, пристановище всіх
[живих творів,
Разом і Ерос“.

Отже після хаоса повстали обоє разом, земля й Ерос. А Парменід говорить про початок богів:

»Всіх богів перший до життя покликав не
[хто, тільки Ерос“.

З Гезіодом згоджується також Акузілей, таї многі інші признають Еросови, що він належить до найстарших богів. Та він не тільки найстарший, але також творець найбільшого добра; бо принаймі я що до себе не вмів би сказати, чи є яке більше добро, як у першій молодости закохати ся і бути любленим. Бо що повинно провадити чоловіка в цілому житю, коли він хоче жити гарно й праведно, сього не дасть ані рідня в такій великій мірі, ані становище, ані богатство, ані ніщо инше, тільки любов. Бо що таке любов? Сором перед поганим і змаганє до краси. Без сих обох прикмет ані державі, ані одиниці не можливо доконати нічого гарного й доброго. Стою на тім, що чо-

ловікови, якого оживляє любов, колиб його захоплено на яким поганім учинку, або колиб він із трусости не боронив ся від напасти, не було би так прикро, коли би на се дявив ся його батько або приятель, або хто будь инший, як те, коли би на се дивив ся його милий. Так само бачимо на закоханім, що він найбільше соромить ся свого коханця, коли той застане його на яким злім ділі. Колиб можна довести до того, аби держава або військо складали ся з самих людей, закоханих один в одного, то не можна би ліпше руководити ними нічим иншим, як тільки тим, аби вони здержували себе обопільно від усякого поганого діла і старали ся одні одних перевищити в тім змаганю. А борючи ся в однім звязку вони навіть невеликою силою побідили би всіх инших людей. Бо жаден із таких закоханих не хотів би дожити тої хвилі, щоб його коханець бачив, як він покидає свій ряд або відкидає оружє, і певно волів би радше вмерти, ніж покинути коханця і не допомогти йому в небезпеці. Нема певно ані одного такого труса, котрого би Ерос не одушевлював до хоробрости, так що він старав би ся дорівнати тому, хто має вроджену хоробрість. Я певний, що те, що Гомер говорить про деяких героїв, одушевлених богом до відваги, чинить Ерос із закоханими.

7. Навіть умирати одно за одне волять закохані, не тільки муціни, але також жінки. На се маємо найкрасший доказ на Алькесті, дочці Целія, яка для справдження сеї річи між Греками сама захотіла вмерти за свого мужа, хоч його батько й мати жили ще. Оттим вона перевищила їх любовю для їх сина, так що вони в порівнаню з нею видали ся йому чужими і

тільки з імени рідними. Тим вона доконала діла, яке видало ся благородним не тільки людям, але й богам, так що боги, які з многих, що вчинили багато доброго, тільки немногим дали той дар — вернути їх душу назад із Гаду— відпустили її душу, владувані її саможертвою. От так то й боги найбільше шанують постійність і запал любови.

Натомісь Орфея Ойагренка відослали з Гаду в порожні, показавши за ним тільки привид жінки, задля якої він прийшов але не давши йому її самої, бо він видав ся їм м'якосердним, як грач на гітарі, і не важив ся вмерти задля любови, так як Аלקеста, тільки по пробу ав живим увійти до Гаду. За те вони наложили на нього кару і допустили, що він згинув від жінок, і не пошанували його по смерті, так як Ахіля, сина Тетіди, та не вислали на острови блаженних. Бож Ахіль, повідомлений своєю матір'ю, що вмере, коли вб'є Гектора, а коли сего не зробить, верне до дому і вмере в старости, все таки зважив ся помагаючи своїйому улюбленому Патроклеви і мстятися за його смерть, не тільки вмерти вчаснійше, але вмерти незабаром за ним. Оттим то вельми владувані боги незвичайно почили його за те, що Ахіль любив Патрокля тому, що сам був красший не тільки від Патрокля, але й від усіх інших героїв і ще без бороди, значить, значно молодший, як каже Гомер. Але будь що будь боги найвище дінять сю чесноту любови, і більше подивляють і люблять і нагороджують, коли коханець любить свого коханого, ніж коли хлопець любить дівчину. Оттим то коханець більше божественний як той, кого він любить, бо в ньо-

му єсть бог. Тому ж і Ахіля боги почили більше, як Алькесту, піславши його на острови блаженних.

Тому я й говорю, що Ерос найстарший, найшановнійший і наймогутнійший із богів, і наділяє чеснотою та щастем людей живих і померших.

VI. Промова Павзанія.

8. Отсе більше менше сказав Файдр, а по Файдрі говорили інші, котрих мови я докладно не зятимив. Поминаючи їх оновім мову Павзанія.

Павзаній: Не зовсім відповідним видаєть ся мені, Файдре, твоє предложенє, щоб ми так по простому вихваляли Ероса. Бо як би лиш один був Ерос, то се було би добре. Але чи ж він лиш один? Коли він не один, ліпше вперед рішити, котрого маємо хвалити. Тож я попробую поправити се. На сам перед показати Ероса, котрого треба хвалити, а потім прославити його, як богу достойно. Адже знаємо всі, що без Ероса нема Афродіти. Як би вона була одна, то був би один Ерос. А коли їх є дві, то мусять бути й два Ероси. А якіж то дві богині? Одна старша і без матери, дочка Неба, котру назвали також Небесною, а друга молодша, донька Зевеса й Діони, котру називаємо Посполитою. Треба отже й Ероса, помічника тої другої, справедливо називати Посполитим, а другого Небесним. Хвалити треба всіх богів, і тому мушу вияснити прикмети кожного. Бо кожде діло так стоїть: само собою зроблене воно ані зле, ані добре. Отак як ми тепер робимо, пємо, співаємо або гово-

римо — все те само собою не гарне, але в ви-
конанню, як воно зроблене, таким виходить. Зро-
блене гарно й правдиво буде гарне, а зроблене
криво буде погане. Те саме важне також для
любви й Ероса: не кожний гарний і достойний
похвали, лише той, що приводить нас до любви
й краси.

Ерос, помічник Посполитої Афродіти, на
правду й сам посполитий, і робить, що трафить
ся. В нім то й кохають ся лихі люди. Такі лю-
блять на самперед не менше жінок як хлопців;
опісля у тих, яких люблять, кохають радше тіло,
ніж душу; потім скільки лише можуть найдурній-
ших, дбаючи лише про заспокоєнє пристрасти,
а не дбаючи про те, чи се чесно, чи ні. Оттим
то коли їм трапить ся зробити щос, то роблять
добре або недобре, як попаде; бо се походить
від тої молодшої богині, богато молодшої від
другої що в своїм уродженю має зачатки жіно-
чого й мужеського. Ерос Небесної богині з разу
не мав у собі нічого жіночого, тільки саме му-
жеське. Се була любов до хлопців, старша і
вільна від усякої розпусти. Оттим то люди, опа-
новані тою любовю, звертають ся до муцян і
люблять те, що з природи міцнійше та має
в собі більше розуму. Се легко пізнати і по са-
мій любви хлопців, бо ті, що кермують ся тим
старшим Еросом, любують ся не в дітях, а в та-
ких, що вже починають приходити до розуму,
коли у них засїває ся борода. Почавши таким
способом любити, такі люди готові провести ці-
ле жите разом із укоханим, але не так, щоб ви-
дурити дещо від нерозумного, а дорослого ви-
сміяти й перебігти до иншого. Треба, щоб і за-
кон забороняв любити недолітків, аби ніхто на

непевне не витрачував великого зусилля; бо невідомо нікому, чим се може скінчити ся, чи недоліток не попаде в розпусту, чи оберне ся до чесноти душі й тіла. Ліпші й самі вже собі добровільно устанавляють такий закон, але від того треба здержувати і звичайних любовників, так як забороняємо їм, о скільки можемо, любити вільних жінок. Бо вони то спричинили запакощенє сього діла так, що деякі справедливо говорять, що віддавати ся любовникам, се ганьба. Се говорять одначе тільки про тих, у кого бачуть непоміркованість та несправедливість. Бо прилично й праведно ведене діло ні в яким разі не стягне на себе догани.

Властиві закони в любовних ділах у інших краях легко пізнати, бо вони означені зовсім просто; але наші та лякедемонські трудніші. Бо в Еліді і в Беотів, де не вміють красномовства, є такий звичай, що годить ся віддавати себе любовникам, і ніхто, аві молодий, аві старий не сміє сказати, що се погано, тому, гадаю, ави не завдавали собі клопоту силкуючи ся при своїй невимовности переконувати молодців. В Іонії ж і в інших численних краях, де Греки живуть серед варварів, звичай уважає се ганьбою. Бо у варварів задля їх самовладної управи є все те злом так само, як наука й замилуванє в тілесних вправах. Відомо, що не подобаєть ся володарям, щоб у підданих повставали великі розуми або міцні прязни і звязки, які по при інших обставини родять ся найбільше з такої любови. Сего певно навчили ся й тутешні тирани; бо коли любов Арістогейтонова і дружба Гармодієва стала міцною, зломала їх державну власть. Через те там де уважаєть ся за не-

честь віддавати себе любовникам, се дієть ся із за зарозумілости законодавців, задля насильства пануючих і нездарности підданих. А де се прямо уважає ся гарним, дієть ся се задля душевної оспалости законодавців. У нас закон постановляє далеко красше, та, як я вже сказав, не легко його зрозуміти.

10. Колиж роздумати, що кажуть, буцім то ліпше любити явно, ніж тайно, а особливо найблагородніших і найліпших, хоч би були поганьші від інших, то якаж дивна заохота буває закоханим від усіх, не як коли би робили щось погане. Коли позискати улюбленого вважаєть ся добром, а не злом, і коли для позисканя коханого звичай дозволяє закоханому робити не одно таке дивоглядне, і навіть мати за се похвалу, що як би хто поважив ся робити се з иншою метою, стягнув би на себе найострійшу догану житевої мудрости. бо коли би хто для позисканя гроший або осягненя уряду або иншої власти хотів робити те, що роблять закохані для своїх любимців, коли би просив у покірній поставі або на колінах, присягав ся, лягав перед дверми, добровільно робив послуги, яких би не робив навіть наємник, такому й приятелі й вороги не допустили би робити того всегъ, одні закидаючи йому підхлібство та упідленє, а инші упоминаючи та присоромлюючи його. Натомісь закоханий роблячи все те, робить се з певною грацією, і звичай дозволяє йому робити се без сорому, бо він робить прекрасне діло. А що найстрашнійше, як кажуть многі, се те, що коли він присягає ся і зломає присягу, боги прощають йому се, бо любовна присяга не вважає ся присягою.

Оттак боги й люди допускають закоханому богато вільностей, які признає йому й тутешній звичай.

Тому отже міг би хтось уважати за найкрасшу річ у сій державі любити і бути приятелем закоханих. Коли одначе батьки наймають учителів, аби не дозволяли любимцям розмовляти з любовниками, і се виразно наказують учителеви, а ровесники й товариші ганьблять їх, коли бачуть такі їх учинки, а старші не противлять ся таким докорам ані не лають їх за те як за недобре діло, — се все узявши під увагу думав би хто знов, що се тут уважає ся чимось найпоганійшим. А справа, думаю, стоїть так, як я сказав з разу: само собою се ані гарне, ані зле, але гарно роблене воно гарне, а погано роблене погане. Злом буде приподоблювати ся злому злом способом, а добром служити чесному добрим способом. Злим буде той посполитий любовник, що любить радше тіло як душу, навіть нецестійний, тому, що любить нецестійну річ. Бо як тільки мине ся цвіт тіла, котре любить, він покидає його, задаючи брехню своїм словам і обіцянкам. А закоханий у душу, наповнену чеснотою, остає таким ціле житє, бо приляг до тривкого. Їх то хоче ваш звичай добре й гарно випробувати, і одним сприяти, а других уникати. Через те приходиться ся одному переслідувати, а другому тікати, виникає боротьба і випробуванє, яким покаже ся любовник, а яким люблений. З тої причини уважається злом, коли хтось швидко піддає ся, аби був час як найліпше пізнати ріжнородні обставини. Далі злим уважає ся дати себе зловити богатствами або державними впливами, чи то хто угинає ся

під тяжкими обставинами, чи то добиває ся богатства і впливів у державі і не погорджує ними; бо все те не видає ся ані міцним, ані тривким, так що з нього навіть правдива приязнь не може повстати. Одна лише дорога лишає ся нашим обичаям, коли люблений має чесно приподобати ся своїому любовникови; бо в нас такий звичай, що між закоханими всяка добровільна служба не вважає ся підлістю ані ганьбою; так само й закоханому лишає ся неганебною одна служба, а се служба чесноті.

11. Є у нас звичай, коли хто хоче кому служити, думаючи через те або стати ліпшим, збогатити своє знає, або набратися якоїсь чесноти, то ся добровільна служба не вважає ся ані гидкою, ані соромною. Сі два звичаї, любов до хлопців і любов до знання та иншої чесноти, треба звести до одного, коли з того має вийти, що любимець має вволюти волю закоханого. Коли оба, закоханий і любимець, згідні в тім, перший, що йому годить ся всякими способами usługувати любимцеві, який піддає ся йому, а другий у тім, що йому годить ся піддавати ся закоханому, який веде його до знання й добра, і коли справді перший потрафить довести другого до знання й добра, а другий бажає того і потребує в тім помочи, — коли оба в тім згоджують ся, тільки тоді їх любов буде гарною і достойною, а ніяк инакше. Тільки в таким випадку не ганьба бути навіть ошуканим, а у всіх инших випадках ганьба, чи буде один ошуканий, чи ні. Бо коли хтось услужив богатому любовникови задля богатства і був ошуканий не діставши заплати, а при тім виявило ся, що його поклонник оказав ся вбогим, то нема гіршої

гідоти над сю; бо сей, розумієть ся, тим самим показав, що за всяку заплату услужив би кождому, а се не гарно. Коли натомісь хто віддавав ся якомусь чесному чоловікови, щоб самому стати ліпшим через приязнь свого любовника, і в тім ошукав ся, бо коханець оказав ся злим, то такий завід усе таки гарний. Він видає ся чесним через те, що по своїй змозі доказав, що всіми способами стремів до осягнення чесноти, аби стати ліпшим, а се знов найкрасше з усього. І так з кожного погляду гарно віддавати себе любовникам задля чесноти.

Така то любов небесної богині, і небесна і вельми корисна для держави і для поодиноких людей, що приневолює звертати пильну увагу на чесноту любовника і zarazом любленого. А всі інші роди любови належать до другої, до посполитої.

Отсе сказав я тобі, Файдре, без приготування, у відповіді про любов.

Коли по мові Павзанія наступила павза, — бо так учать мене софісти говорити рівнозвучниками, — повинен був дальше говорити Арістофан; але він случайно, або тому, що переїв ся, або з чого іншого дістав щикавку, і не міг говорити, лише промимрив — бо зараз за ним лежав лікар Еріксімах:

„О — Еріксімаху — ти можеш — або вилічити — мене — зі щикавки — або говорити — замісь мене, аж поки — я не перестану — гикати ся.

Еріксімах: Зроблю се й друге. Бо говорити му в твоім заступстві, а як ти перестанеш гикати, будеш говорити сам. Поки я говорю, ти запри в собі дух довший час, а щикавка

перейде; а як ні, то виполощи горло водою. А коли вона дуже сильна, візьми щось і порушай тим у ніздрях та старайся чихнути; коли так зробиш раз або двічі, то перестане, хоч би була й як сильна.

Арістофан: То говори замість мене, а я тим часом зроблю те, що кажеш.

VII. Промова Еріксімаха.

12. **Еріксімах:** Видається мені що Павзаній зачав свою промову гарно, а не скінчив відповідно. Оттим то я вважаю потрібним поспробувати довести сю тему до кінця. Що єсть подвійний Ерос, се на мою думку він зазначив влучно. Що він одначе не тільки володіє над людськими душами з огляду на красу, але також над многими иншими і у всіх инших, у тілах усіх живих істот і земних ростей, а навіть, щоб так сказати, в цілій природі, се, здається мені, можна побачити з нашої лікарської штуки. З неї видно, який великий і чудотворний сей бог, і як його сила обіймає всі людські й божеські діла. Почну отже говорити від лікарської штуки, щоб віддати їй честь.

Сама природа тіл виявляє двояку любов. Здоровий стан тіла, як відомо, ріжнить ся від хорого і не подібний до нього; а неподібне бажає неподібного і любить його. Тому то инша любов повстає у здорового, а инша у хорого. Добре завважив отсе Павзаній, що сприяти доброму між людьми гарно, а злomu погано. Так само й з тілами: те, що в кождім тілі гарне й здорове, треба плекати, і се називаємо гігієною тіла; а що зле й хоре, се треба вважати по-

ганим і протиділати йому, коли хто хоче, аби його вважали знавцем. Бо лікарська штука в головному не що инше, як зрозуміє любовних поривів тіла до наповнення й опорожнення; і найліпшим лікарем буде той, хто в тих поривах розріжнює гарне від поганого. А хто зумів би змінити тіло так, щоб замість одної любови прийняло иншу, а в котрім нема якоїсь любови, щоб вона повстала в ньому, або усунути з нього таку шкідливу любов, яка є в ньому, сей був би найліпшим майстром лікарської штуки.

Бож треба найбільше ворожі складники в тілі довести до того, щоб любили себе. Найбільш ворожі і супротивні між собою, холодне з теплим, гірке з солодким, сухе з мокрим, і таке инше. Батько нашої штуки Асклепій, як кажуть поети і як я вірю, вмів згоджувати з собою ті супротив і складники в людському тілі і тим зробив ся основником лікарської штуки. Отож лікарська штука скрізь кермує ся тим богом любови, так само як гімнастика й рільництво. Про музику муєть сказати то саме кождий, хто тільки троха розуміє ся на ній, що в ній діло стоїть так само, як у тамтих штуках. Се мабуть хотів сказати й Геракліт, хоча словами він виразив се не зовсім точно. Він каже в однім місці, що одиниця, розділена сама в собі, єднає ся сама з собою, так як акорд усіх струн ліри або лука.

Дуже нерозумно булоб сказати, що гармонія може повстати з ріжнородних річий і бути сама в собі ріжяородною. Та можливо, він хотів сказати, що з первісно розділених, високих і глибоких тонів у музиці робить ся гармонія. Бо гармонія, се суголос, се згода. А зго-

да між розділеними одиницями, доки вони розділені, неможлива; розділене і неодноцільне не може згодити ся з нерозділеним і одноцільним. Так само й міра часу повстає із скорих і повільних частин, що з разу були розділені, а потім злучили ся. Як там лікарська штука, так тут музика має в собі те, що може вводити згідність у супротиленні складники і таким способом родити любов і ласку. Тим самим і музика се наука любови в згоджуваню тонів і мір часу. В тім усталюваню гармонії та музичного ритму не тяжко пізнати пориви любовного чуття, та нема в них того двоякого Ероса. Та коли хочемо перед людьми продукувати музикальність і ритміку, чи то гріючи, чи вилолошуючи готові пісні або вірші, мусимо тямити, що се праця не легка і вимагає доброго майстра. І тут знов те саме заключенє, що люди з моральним почутєм і такі, що хочуть виробити в собі моральне почутє, якого ще не мають, повинні любити й берігти того Ероса, що називаєть ся небесним, і належить до Музи Уранії; натомісь того, що належить до Полігімнії і посполитого, треба приймати дуже обережно, де він являєть ся, щоб окрім приємности, яку він приносить, не втратити здорового чуття. Так само в нашій лікарській штуці дуже трудно запанувати над забаганками, що відносять ся до їдженя та питя, щоб мати з них приємність, а не довести себе до хвороби.

Так то і в музиці і в медицині, як і загалом у всіх людських і божих відносинах треба, скільки наша сила, уважати на того двоякого Ероса, бо в кожній річі він двоякий.

13. Ті самі два Ероси панують також у

чергованю пір року. Бо коли в їх суперечних складниках, про які я вже згадав, як ось тепло й холод, сухе й мокре, панує припадком гарний Ерос і доведе їх мудро до гарного звязку й гармонії, то вони дають урожай і здоровле людям і иншим звірям та ростинам і не шкодять нікому. Колиж шкідливий Ерос візьме перевагу в порах року, нищить і ушкоджує багато всякої всячини. З того повстають пошести і всякі хороби звірів і рости. Також іней і град і посуха повстають із надмірности і безладдя тих любовних поривів між собою, а пізнаванє їх у звіздах і в змінах пір року є предметом астрології.

Далі всі жертви і всяке вороженє, все те, що торкаєть ся взаємин між людьми й богами, займають ся не чим иншим, як тільки плеканєм і ліченєм любовних поривів. Бо всяка нечестивість повстає, коли хтось не сприяє етичному Еросови, не шанує його і не служить йому всіми своїми ділами, але хлить ся до другого, чи то в відносинах до родичів, живих і мертвих, чи до богів. Штука вороженя полягає головно в тім, аби досліджувати і лічити оба роди Ероса.

Таким робом штука вороженя усталює приязнь між богами й людьми, ширячи між людьми ті знаня і ті почутя любовні, що ведуть до побожности або до безбожности.

Таку велику, а радше загальну силу має повний Ерос, але тільки той, що виявляє себе добрими ділами, розвагою і справедливістю, має в людей та в богів найвишшу ціну, і готувить нам усяке щастє, у яким можемо одні з одними жити в злагоді і користувати ся ласкою богів, висших від нас.

Може хвалячи Ероса я пропустив дещо, та певно несвідомо. Та коли я пропустив дещо, то буде твоя річ, Арістофане, доповнити се. А може ти маєш намір ще інших способом вихвалити того бога, то хвали його тим більше, що вже твоє гиканє перестало.

Арістофан: І справді перестало, але я мусів уперед відбути його чиханєм, так що мене дивує, як таки порядок тіла вимагає таких шумів і потрясень, як чиханє. Бо гиканє перестало зараз, скоро я почав чихати.

Еріксімах: Любий Арістофане, гляди лише, ти кепкуєш починаючи свою промову і силуєш мене стати сторожем твоїх слів, чи не буде і в них що смішне, хоч ти міг би говорити спокійно.

Арістофан сміючи ся: Добре говориш, Еріксімаху, і те, що я сказав, нехай буде несказане. Але не стережи мене, бо я й без того бою ся за те, що маю сказати не тому, щоб то мало бути щось смішне, бо се був би чистий зиск і властивість моєї Музи, — але щоб мене не висміяли.

Еріксімах: Випустивши стрілу, Арістофане, чи думаєш тепер утікати? Але збери свою увагу і говори так, як той, що відповідає за свої слова. А коли мені видасть ся, що маєш слухність, то пущу тебе без опозиції.

VIII. Промова Арістофана.

14. Арістофан: І справді, Еріксімаху, я хочу инакше якомсь говорити, ніж ти і Павзаній оповідав. Бо мені здає ся, що люди зовсім не зрозуміли сили Ероса. Бо колиб зрозуміли, то

приносили би йому найбільші жертви і будували вівтарі та величезні храми, не так як тепер, коли нічого такого не роблять для нього, для якого треба би робити се найбільше. Бо він найчоловіколюбнійший, опікун і лікар людей від такої хвороби, якоївиліченє дає найбільше щастє людському родови. Тому попробую представити вам його силу, а ви будете иншим учителями.

На сам перед треба вам пізнати людську природу та її недомаганя. Бо в давнину наша природа не була така сама, як нині, але инакша. Бо спершу були три відроди людей, не так як тепер два, мужеський і женський, але був ще третій, спільний тим обом, котрого назва задержала ся до нині, хоч сам він вигас. Андрогін була тоді одна постать і назва, спільна обом, мужеви й жінці; тепер лише назва лишилася в згїрднім значіню. Далі ціла постать кожного чоловіка була кругла, хребет і боки були кулисті, мав чотири руки й уд стількиж як рук, і два обличя на зовсім круглій шиї, зовсім однакові. Голова для обох протилежних облич була одна, а четверо уший, два полові члени і всего иншого по два, як се кождий із сказаного може сам собі уявити. Ходив він просто, в котрий бік хотів, так як і тепер. А коли хотів швидко бігти, так як ті, що йдуть колесом, то розпростерши руки й ноги і підпираючи ся всіма ос. мома членами, котив ся швидко як куля. Ті три і то такі роди були тому, що мужеський походив від сонця, женський від землі, а сполука обох містила ся в місяці, бо місяць є сполукою обох. А кулистий був їх вигляд і їх хід, щоб були подібні до своїх родителів. Мали вони страшну міць і силу та великі замисли, бороли

ся з богами, і те, що Гомер говорить про Ефіяльта й Ота, сказано про них, що хотіли дістати ся до неба, щоб напасти на богів.

15. Зевес і інші боги нараджували ся, що треба їм зробити, і були в непевности. Не хотіли повбивати їх і знищити громами, як Гігантів, і вигубити весь рід, бо тим способом позбули би ся почести й храмів від людей; але також не хотіли допустити їм множити ся. Ледво-неледво Зевес надумав ся трохи і промовив: „Здаєть ся, маю спосіб, щоб вони були людьми і покинули своє зухвальство: зроблю їх слабшими. Зараз розітну кожного на половину і тим самим вони зроблять ся слабшими, а разом кориснішими для нас задля більшої своєї чисельности, і будуть ходити просто на двох ногах. А коли ще й тоді захочеть ся їм бунтувати і не схочуть сидіти тихо, то я знов розріжу кожного на дві часті, і нехай собі ходять на одній нозі як веретено“. Так сказавши порозрубав людей на двоє, як розтинаєть ся овочі перед варенєм або яйце волоском. Розтявши одного велів Аполльонові обернути його лице та половину шиї до розтятої часті, щоб чоловік бачив своє розрізанє і був моральнійший, а решту велів уздоровити. Отжеж Аполльон обернув лице, і стягаючи з усіх боків шкіру на те, що тепер називаємо животом стулив її як капшук і завязав узлом на середині живота, де тепер маємо пупець. Усі інші фалди він по більшій часті вирівняв і натиснув груди таким знарядом, якого уживають шевці набиваючи чоботи на правило, щоби вигладити нерівности шкіри; тільки деякі зморщкі лишив довкола живота і пупця на пам'ятку давнього стану.

Коли отже людська постать була розтята на двоє, кожда половина бажала зійти ся з другою; обнявши ся руками й тулячи ся до купи вони бажали зрости ся, гинули від голоду і всякої иншої нужди, не хотючи одні без других працювати. І коли одна половина вмерла, то друга, що остала жива, шукала иншої і тулила ся до неї, не вважаючи на те, чи зустріла ся з жіночою половиною, котру називаємо тепер жінкою, чи з мужеською; і так гинули обі. Зевес змилосердивши ся над ними видумав инший спосіб і переставив їм полові части на перед тіла; бо доси мали їх на зверх, і плодили та родили ся не одні з одних, але з землі, як сверщкі. Так отже переніс їм сі части на перед і через те зробив їх родженє обопільним, через мужеське в жіночім, задля того, аби розмножували ся через приставанє мужа з жінкою і так продовжували рід, а також, коли зійде ся мужчина із мужчиною, аби що найменше знаходили задоволенє в товаришованю, а потім забавивши ся брали ся до роботи і займали ся иншими житєвими ділами. Отож від тоді обопільна любов вроджена людям, лучить їх разом у первісну єдність і силкуєть ся зробити з двох одно і уздоровити людську природу.

16. Кождий отже з нас, се часть чоловіка, бо розрізаний на двоє так, як та камбала, з одної на дві. Тому все кождий шукає своєї половини. Тіж половини, що були т. зв. андрогіни, тепер люблять жінок, і багато між ними чужоложників; тіж жінки, що повстали з такої самої андрогіни, люблять мужчин і багато з них продає їм себе на втіху. А всі жінки, що походять із жіночої половини через той переріз, не дуже

липнуть до мущин, але чують більший потяг до жінок, і між ними буває багато трибадісток. Котрі мужчини повстали з мужеського відрізка, шукають мужеської половини, і ще в дитячих літах, як відрізані кусні мужа, люблять мужчин і тішать ся, коли можуть лежати й обіймати ся з ними, і такі бувають найліпшими хлопцями і молодцями, бо вони найбільше мужеської природи. Дехто називає їх безстидними, але несправедливо, вони не роблять сего з безстидности, тільки тому, що сміло, з хоробрости та мужеського нахилу люблять те, що подібне до них. На се важний доказ у тім, що дозрівши вони роблять ся найліпшими горожанами для державної служби. Коли стануть мужама, кохають ся в хлопцях, і не тягне їх до подружнього життя і до плодження дітей уже з природи, хиба що закон присилує їх; їм вистарчило би жити з подібними собі безженно. Отже по найбільшій часті такий хлоццелюб і фільераст родить ся таким, люблячи все однополовців. Коли отже такий муж зустріне ся зі своєю половиною, чи то пайдераст, чи який инший, тоді дивним дивом у них вибухає приязнь і привязанє й любов, так що вони раді би, так сказати, ані на хвилю не розлучати ся з собою. І верстаючи разом жите, вони роблять ся такими, що не можуть навіть сказати, що вяже їх одного з одним. Бож не таким видаєть ся товаришованє закоханих, щоб задля нього один тішив ся товариством другого з такою великою охотю; очевидно, що душа кожного хоче чогось иншого, чого не може висказати, але тільки натякає і велить догадувати ся. І коли би до них підчас їх спілко-

ваня приступив Гефайст зі своїми знарядями і запитав їх: „Чого бажаєте, люди, одні від других?“ А коли би вони не знали, що відповісти і він знов запитав їх: „Може бажаєте зрости ся в одно тіло, щоб ви все були разом і не розлучували ся від себе ні в ночі, ні в день? Бо коли того собі бажаєте, то можу вас скувати і злучити в одну цілість, аби ви з двох тіл стали одним і до кінця життя були одним, і жили спільно обоє, а коли помрете, там знов у Гадесі замість двох будете спільно одним помершим. Але вважайте, чи бажаєте сего і чи вистарчить вам сповнене вашого бажання, чи будете тим задоволені?“

Почувши се, знаємо на певно, ні один закоханий не відказав ся б від того і не дав би пізнати по собі, що хотів чогось иншого, але думав би, що почув як раз те, чого давно бажав, а власне в єдності і злучі з милим із двох стати одним. Сему та причина, що наша давня природа була колись однакова і ми були цілість, а те наше бажанє цілости називаєть ся Ерос. І перед тим, як кажу, ми були одно, а тепер через нашу несправедливість бог розділив нас, як Лякедемонці Аркадійців. Тепер грозить нам біда, коли ми не будемо вірними богам, що вони ще раз порозділюють нас, і ходити мем на стовпах розрізані в половині носа, як сушені яблука. Задля того кожного мужа треба перекоувати всякими способами, щоб шанував богів, щоб ми уникнули тої біди, а осягнули те, до чого Ерос є для нас провідником і вождом. Нехай же ніхто не поступає йому на перекір; а робить на перекір той, хто стягає на себе не-

нависть богів. Бо коли будемо богам милі і з ними в добрих зносинах, то знайдемо кождий свого власного коханця, що тепер мало кому вдається. І нехай Еріксімах для осмішення моєї промови не толкує се так, що я говорю про Павзанія й Агатона; бо можливо, що й вони належать до таких щасливців, і оба мають мужеську природу.

Говорю се загально про всіх мужів і жінок, що таким способом наш рід міг би стати ся щасливим, колиб нам щастив Ерос, і колиб кождий закоханий знайшов свого власного любимця і повернув до своєї первісної природи. А коли се найліпше, то розуміє ся, що в нашій теперішній стані найліпше буде те, що найблизше до нього; се значить, знайти любимця з уродження підхожого до нашої вдачі. Тому то хвалячи бога, в якого силі се лежить, справедливо хвалимо Ероса, що вже тепер дає нам так багато добра приводячи до дому нашого приятеля, а на будуче подає нам найбільші надії, коли ми чтити мемо богів, привернути нас до первісної природи і уздоровляючи зробити щасливими і блаженними.

Се, Еріксімаху, моя промова про Ероса, відмінна від твоєї. Як я вже просив тебе, не кепкуй із неї, щоб ми послушали й інших, що скаже кождий, а радше, що скажуть оба остатні, Агатон і Сократ.

17. Еріксімах: Послухаю тебе, бо й мені твоя мова дуже подобала ся. І колиб я не знав, що Сократ і Агатон великі знавці любовних діл, я б побоював ся, що їм не стане теми, коли вже так багато і так різнородно говорено; та тепер я не бою ся.

Сократ: Ти добре представив свою річ, Еріксімаху. Та коли би ти був у моїм положенню або в такім, як я буду по промові Агатона, то певно ти бояв би ся не менше, як я тепер.

Агатон: Хочеш очарувати мене, Сократе, щоб я змішав ся знаючи, що слухачі в цьому крузі покладають велику надію на те, що я буду добре говорити.

Сократ: Я був би забудьком, Агатоне, колиб бачучи твою відвагу і велику притомність при виступі на сцену в супроводі акторів, коли ти поглянув на таку велику публіку, що мала слухати твоїх слів, і ані троха не змішав ся; а тепер мав би я думати, що ти змішаєш ся за-для нас кількох людей.

Агатон: Ні, Сократе, не думай, що сцена могла так закрутити мені голову, щоб я не знав, що страшнійше говорити перед кількома розумними, ніж перед множеством нерозумних.

Сократ: Певно, се було б негарно, Агатоне, колиб я думав про тебе, як про неотесу, бо добре знаю, що коли знайдеш ся серед таких, яких уважаєш мудрими, будеш дбати про їх суд далеко більше, ніж про суд юрби. Алеж ми не такі мудрці тай були також у тій юрбі. Колиж стрітиш інших мудрійших, то можеш собі соромити ся, коли тобі видасть ся, що робиш щось погане. Чи як кажеш?

Агатон: Правду говориш.

Сократ: А юрби ти не стидав би ся, коли би тобі здавало ся, що робиш щось погане?

Тоді Файдр вмшав ся в їх розмову.

Файдр: Любий Агатоне, коли відповіси Сократови, то ніщо не перешкодить йому відій-

ти від теми теперішньої розмови, коли тільки буде мати розмовника, а ще до того гарного. Певно, я радо слухаю Сократової розмови, але мушу дбати про похвалу Ероса і прийняти від кожного з вас по одній промові. Коли кождий віддасть богови те, що йому належить ся, тоді розмовляйте собі, хто з ким хоче.

Агагон: Се справді ти гарно мовиш, Файдре, і ніщо не перешкаджає мені говорити, бо з Сократом можу ще й опісля не раз поговорити.

ХІ. Промова Агатона.

18. Агагон: На сам перед хочу сказати, як мені говорити, а потім говорити. Бо мабуть усі, що перед тим говорили, не хвалили бога, але згадували про те добро, яке він дає людям. А хто він сам, той, що дає все те, не сказав ніхто. А одинокий вірний спосіб усякої похвали для кожного — розібрати, який саме і які добра спричинює той, про кого мова. Так само й нам випадає на сам перед похвалити Ероса, який він є, а опісля його дари. Отже я тверджу, що зі всіх щасливих богів, коли вільно й не гріх се сказати, Ерос найщасливіший, бо найкрасший і найліпший. А найкрасший він ось чим. По перше, Файдре, він наймолодший із богів. Важний доказ на се дає сам, утікаючи від старости, хоч вона дуже скоро, принаймі нападає на нас швидше, як треба. Її Ерос ненавидить з роду і не любить наближати ся до неї. І все він пристає з молодими і пробуває у них. Бо стара то правда, що подібне тягне все до подібного. Тому хоч годжу ся з Файдром у многому, в тім о-

дначе перечу йому, буцїм то Ерос старший від Кроноса й Япета, але тверджу, що він наймолодший із богів і вічно молодий, а старинні повісти про богів, оповідані Гезіодом і Парменїдом, говорять про Ананке, а не про Ероса, коли тільки говорять правду. Бо вони не булиб анї оскопляли одні одних, анї вязнили, анї насилували, колиб Ерос був між ними, але шанували би приязнь і мир, так як тепер, від коли Ерос панує над богами. Отже він молодий і ніжний, як на молодого пристало; і треба такого поета як Гомер, котрий би представив ніжність бога. Бо Гомер каже про Ате, що вона богиня і то ніжна, принаймі ніжні її ноги, про які він говорить:

„Ноги у неї ніжні, бо вона по землі не сту-

[пає,

Але по головах людських легенько в повітря

[ширяє“.

Отже мені здаєть ся, що він гарним свідоцтвом виказав її ніжність, що вона не ходить по твердїм, але по мягкім. Сего самого вислову вживаємо й ми про Ероса, що він ніжний, бо не ступає по землі, анї по головах, що зовсім не мягкі, але ступає і пробуває у чимось найніжнішим зі всього, бо вибирає собі оселю в умах і душах богів і людей. І не без розбору в усіх душах, бо відходить із тих душ, що припалком мають у собі якусь твердість, а вступає до мягких. А хто ногами і всім тілом дотикає ся до найніжнішого з найніжніших, мусить бути й сам найніжнішим, а до того ще гнучкої постати. Бо як би був твердий, то не міг би скрізь притулити ся, анї вїйти неспостережено в кожду душу і так само вийти з неї.

Його сіметричну і гнучку поставу доказує найкрасше та незрівняна грація, якою по всім свідоцтвам визначається Ерос понад усіх. Бо неповоротність і любов усе в війні між собою. Про красу його тіла свідчить побут бога між цвітами; бо в безцвітнім і зівялім тілі або душі або чім будь іншим Ерос не поселяється, лише де місце цвітисте й пахуче, там він осідає і пробуває.

19. Про красоту бога досить і сего, та є ще багато надто. А про чесноту Ероса треба сказати на сам перед те, що Ерос ані не кривдить бога ні чоловіка, ані не терпить насилля від бога, ані від чоловіка. Він сам не терпить насилля, коли терпить що в загалі, бо насилє Ерос не чіпає ся, ані він не робить його нікому; бо кожний добровільно все робить для Ероса, а що хто добровільно робить іншому, се королі держав признають за слушне право. Обік справедливости він наділений великою оглядністю. А оглядність рівняє ся панованю над пристрастями та жадобами, бо нема сильнішої пристрасти від Ероса. Коли інші пристрасти слабші, їх опавовує Ерос і панує над ними, а пануючи над пристрастями й жадобами він мусить бути особливо оглядний. Щож до відваги, то навіть Ареса не можна протиставити Еросу; бо не Арес Ероса, але Ерос Ареса запровадив до Афродіти, як кажуть. Хто держить, той сильніший від того, кого держить, а хто має владу над наймужнїйшим, той наймужнїйший із усіх. Про справедливість, оглядність і відвагу Ероса було вже сказано. Лишає ся сказати про мудрість. Отже скільки зможу, постараю ся не лишити ся з заду. Отож на сам перед, щоб і я

почтив нашу штуку, так як Еріксімах свою, то сей бог премудрий поет і інших робить псетами; бо кождий стає поетом, навіть нездібний перед тим, як лише його обхопить Ерос. І се випадає нам узяти за свідоцтво, що Ерос добрий поет, здібний до всякої поезії й музики. Бо чого хто не має або не знає, того ані іншому не дасть, ані нікого не навчить. Тай що до живої поезії хто може заперечити, щоб без Ероса була можлива мудрість, якою творить ся і родить ся все живе? А про майстрів у інших штуках чиж не знаємо, що котрого навчив сей бог, той був визначний і славний, а котрому Ерос не допоміг, той лишив ся у тьмі. Бож стріляє з лука, штуку лічення і віщоване винайшов Аполльон під проводом бажаня й Ероса, так що й він був учеником Ероса. Йому завдячують Музи музику, Гефайст ковальство, Атена ткаче, а Зевес кермоване богами й людьми. Оттак то уладили ся навіть діла богів, коли м ж них ввійшов Ерос, очевидно через його красу, бо бридкості не терпить Ерос. А перед тим, як я сказав на початку, багато страховищ робило ся між богами, як кажуть, під панованем Ананки; колиж уродив ся сей бог, із любови до краси повстало все добре між богами й людьми. І так здаєть ся мені, Файдре, що Ерос перший був найкрасшим і найліпшим, а потім і иншим зробив багато такогож гарного й доброго. Приходить мені тут на гадку вірш, у яким сказано про нього, що він творить

Мир і спокій між людьми, мов свічадо ви-

[гладжує море,

Втишує бурі і сон насила на турботну по-

[стелю.

Він очищує нас від чужого, а наповняє спорідненим, збираючи нас на товариські сходни; стає нашим провідником на торжествах, хоровах і жертвах. Він дає лагідність, а усуває дикість; щедрий на добродійність, а скупий на вороговане; ласкавий для добрих, видний мудрим, любий богам; приносить щастє бідним а придбанє богатим; батько м'якості, пишності, розкішності, принад, туги любовної й жалю; дбайливий о добрих, недбалий о злих; при роботі, в страху, в бажаню, в морі керманич, співпороджний, помічник і найліпший спаситель; окраса всіх богів і людей, найкрасший і найліпший провідник, котрому повинен послідувати кожний, величаючи його достойно серед гарного хору, звеселяючи піснею ум усіх богів і людей. Отся моя промова, Файдре, що містить у собі по троха гру слів, а по троха щирий запал, на скілько се було в моїй силі, нехай буде приємна богови.

20. Коли Агатон скінчив свою промову, всі, як оповідав Арістодем, підняли крик, бо він, як на молодика, говорив достойно себе й бога.

Сократ, поглянувши на Еріксімаха: Чи не здається тобі, сину Акумена, що я довго трівожив ся безпідставним страхом, чи може віщим духом, як я сказав у перед, що Агатон буде говорити чудово, а я не маю му що сказати?

Еріксімах: Се инша річ. Ти проповів віщим духом, що Агатон буде говорити гарно; але не думаю щоб ти не мав що відповісти.

Сократ: Як же так, мій любий, не мав би я бути в клопоті, я і всякий инший, хто би мав говорити по так гарній і богатій змістом промові? І коли все инше було й не так дуже

гідне подиву, то котрий слухач не подивляти мене кінцевих прекрасних слів і речень? Принаймі я відчуваючи їх красоту думаю, що не зможу ані в приближеню сказати щось так гарне, і втік би зі стыду геть відси, як би лише мав кудивтекти. Навіть Горгія пригадала мені ся промова, так що на раз пригадало ся мені Гомерове слово, і я злякав ся, щоб Агатон при кінці своєї промови не пустив на мене страшну голову Горґони і не обернув мене в безсловесний камінь. Тоді я зараз зрозумів, як смішно було з мого боку обіцяти вам, коли прийде на мене черга, вихваляти перед вами Ероса. І коли ти назвав мене страшним знавцем любовних діл, то я зовсім не розумію, чому чоловік мусить величати що будь. У своїй простоті я думав, що сказати правду про всяку похвальну річ, сего досить, а вибираючи з того, що найкрасше, зложити се як найвідповіднійше. Я мав велику надію, що говорити му добре, свідомий того, що хвалити щось значить сказати правду. Тут одначе, як бачу, зовсім не те значило похваляти щось гарне, але тільки накласти на річ як найбільше і як найкрасших прикмет. А чи вона має їх чи ні, чи се правда, чи набрехано, про те не було мови. Бо здасть ся, наперед було умовлено, аби кождий із нас хвалив Ероса, як йому хоче ся, а не як треба хвалити. Через те отже, думаю, ви в своїх промовах понакладали на Ероса всякого і назвали його так великим і творцем таких і стільких річий, що видавало ся, що він найкрасший і найліпший, принаймі для тих, що сього не знають; бо не думаю, щоб ви говорили для знаючих. Але я не знаю такого способу хваленя і виголосити похвалу обіцяв лише язик,

а не серце. Тож нехай же той язик здоров буде, бо я не виголошу такої промови і не міг би виголосити її. А тільки, коли позволите, хочу говорити не що ивше як правду, своїм звичаєм, а не так, як ваші промови, щоб не наразити себе на сміх. Скажи отже, Файдре, чи треба вам такої промови і чи схочете слухати правди про Ероса, висловленої такими словами та реченнями та доказами, які прийдуть мені в тій хвилі на ум?

Файдр і інші веліли йому говорити так, як сам узнає за відповідне.

Сократ: Ще одно, Файдре: позволь мені запитати де про що Аґатона, щоб я порозумівши ся з ним міг говорити далі.

Файдр: А леж і овшім, питай що хочеш. Тоді Сократ зачав говорити ось як.

Х. Розмова Сократа з Аґатоном.

21 Сократ: І мені здаєть ся, любий Аґатоне, що ти добре зачав свою промову кажучи, що на сам перед треба виказати, що таке Ерос, а потім, які його діла. Такий початок люблю дуже. Коли ти вже все инше висловив так гарно й велично про Ероса, то скажи й се, чи він такий, як любов когось, чи нікого? Не питаю, чи він походить від якоїсь матери або від якогось вітця, бо таке питанє було би смішне; лише: чи Ерос — любов вітця або матери? Бо колиб я запитав про вітця, чи він чийсь отець, чи ні, то ти певно сказав би, колиб хотів сказати правду, що отець справді отець сина або дочки. Чи може ні?

Аґатон: Певно що так.

Сократ: А чи й мати так само ?

Агатон: І з тим згода.

Сократ: Ще одно скажи троха більше, щоб ти сам ліпше зрозумів, чого я хочу. Колиб я запитав: чи брат є чиїмось братом, чи ні ?

Агатон: Здається, що є.

Сократ: Чи брата чи сестри ?

Агатон: Котрого будь.

Сократ: Попробуй сказати те саме й про Ероса: чи він чиясь любов, чи нічия ?

Агатон: Очевидно, що чиясь.

Сократ: Се признанє заховай собі в пам'яті, а тепер скажи, чи Ерос бажає того, чиею любовю він є, чи ні ?

Агатон: Очевидно, що бажає.

Сократ: Чи хтось маючи те, чого бажає і що любить, іще бажає и любить, чи ні ?

Агатон: Здається, що тільки не маючи.

Сократ: Глядиж, чи замість правдоподібности тут не виступає кінечність, що бажаючи бажаєш того, чого не маєш, а не бажаєш, коли не почуваш браку ? Мені, Агатоне, видається на диво, що се кінечність. А тобі як ?

Агатон: Так само й мені.

Сократ: Добре. Чи хтось великий хотів би бути великим, або сильний сильним ?

Агатон: Після того, що сказано доси, неможливо. Бо хто яким є, таким не потребує вже бути.

Сократ: Сама правда. Бо коли сильний хотів би бути сильним, а скорий скорим, а здоров здоровим, — то може хтось подумав би про таких і всяких інших, що й ті, що є вже такими або мають щось таке, бажають іще того самого. Отже, щоб ми не помиляли ся, кажу

ще раз, що ті—Агатоне, уважай добре!— все те, що мають тепер. мають се з конечности, чи хочуть, чи ні. А такого хтож може бажати? Отже коли би хтось здоров сказав: „Хочу бути здоровим“, а хтось багатий сказав: „Хочу бути багатим“, і бажав би того самого, що має, я сказав би йому: „Чоловіче, маючи багатство і здоровле й силу, чи хочеш мати се й на будуче? Бо тепер маєш, чи хочеш, чи ні. Гляди отже! Говорячи: „Бажаю того, що вже маю“, чи хочеш сказати щось инше, чи тільки те: „Хочу те, що тепер маю задержати й на пізнійше?“ Думаю, що він признав би се.

Агатон: Певно, що признав би.

Сократ: Чиж і се не значить любити те, чого ще нема готового, і чого щ^о чоловік не має, коли бажає заховати і на будуче те, що має тепер?

Агатон: Певно, що так.

Сократ: Отже той і кождий инший жадний, бажає того, чого ще нема і що ще не готове, чого сам не має і чим сам не є й чого потребує, і се називається бажанє або любов.

Агатон: Справді так.

Сократ: Ну-ко тепер зберімо до купи все сказане. Чи є Ерос щось инше, як поперед усього любов до чогось, а потім любов до того, що комусь покаже ся потрібним?

Агатон: Так.

Сократ: Тепер пригадай собі, що ти сказав у своїй промсві, чим є Ерос? Колиж хочеш, я пригадаю тобі. Пригадую собі, ти сказав більше монше, що діла богів ввійшли в порядок через любов до краси; бо ж любов не тя-

гне до оридкого. Чи не сказав ти щось у таким роді?

Агатон: Розумієть ся, сказав.

Сократ: І слушно було сказано, друже. А коли так, то чиж Ерос не є любов до краси, а не до бридкості?

Агатон: Признаю, що до краси.

Сократ: Чи не признаєш також, що чоловік любить те, чого потребує і чого не має?

Агатон: Так.

Сократ: Чиж Ерос потребує краси і не має її?

Агатон: Конечно, що так.

Сократ: Як же се? Те, що потребує краси і не має її, ти назвеш гарним?

Агатон: Зовсім ні.

Сократ: Отже чи ще стоїш при тім, що Ерос — краса, коли діло так стоїть?

Агатон: Бою ся, Сократе, що я зовсім не розумів того, що вперед говорив.

Сократ: І се добре мовиш, Агатоне. Та скажи ще отсю дрібницю: чи добре не видає ся тобі зараз гарним?

Агатон: Цевно.

Сократ: Коли отже Ерос потребує краси, а добро також краса, то він потребує також добра?

Агатон: Так, Сократе, принаймі не можу тобі заперечити; най буде так, як ти кажеш.

Сократ: Самій правді, любий Агатоне, не можеш заперечити, бо Сократови заперечити зовсім не трудно.

XI. Промова Сократа.

22. Сократ: А тепер дам тобі спокій, і виходячи з того, на що ми згодили ся з Агатонем, я далі сам від себе, о скільки зможу, передам вам промову про Ероса, яку я колись чув від Діотіми Мантінеянки. Се була жінка мудра в тих і в многих інших річах, і виєднала раз для Атенців, з нагоди їх жертви проти зарази, десятилітнє відверненє тої хвороби. Вона також учила мене любовних справ. Треба отже, Агатоне, як ти сам признав, на сам перед розслідити, хто такий Ерос і який він, а потім його діла. Думаю, що найлекше буде розслідити се так, як відповідаючи мені викладала тоді та чужинка. Бо я більше-менше так говорив з нею, як тепер Агатон зі мною, що Ерос великий бог і бог краси; а вона збивала мене такими самими словами, як я тепер Агатона, що він після моїх власних слів ані гарний, ані добрий.

Я сказав: „Як же се так. Діотімо? Чи ж Ерос бридкий і злий?“ — А вона відповіла: „Не богохуль! Чи думаєш, що що негарне, мусить бути бридке?“ — „Цевно, що так“. — „А що не мудре, те дурне? Чи не догадуєш ся, що є щось посереднє між мудрістю і незнанєм?“

— „А то що?“ — „Коли розумієш щось правдиво, а не можеш про се здати собі справи, то знай, що се ні розуміє, — бо непізнане діло як може бути зрозумілим? — ані глупота, бо доходженє до правди як може бути глупотою? Істнує отже таке правдиве представленє, посереднє між розумієм і незнанєм“. — „Правду говориш“, — відповів я. — „Отже не заключає, що що негарне, те бридке, а що не добре, те зле. Так само і що до Ероса. Коли сам призна-

ещ, що він ані добрий, ані гарний, то зовсім не думай, що мусить бути бридкий і злий, але щось посереднє між обома“. — „Алеж бо, — сказав я, — всі признають, що се великий бог“. — Вона відповіла: „Як міркуєш, чи всі незнаючі, чи також знаючі?“ — „Як усі, то всі“. — Вона ж усміхнувши ся мовила: „Як же, Сократе, чи й ті признають його великим богом, котрі кажуть, що він зовсім не бог?“ — Тоді я: „А се хто такі?“ — Вона відповіла: „Ти один, а я друга“.

Я на се: „Як се розумієш?“ — Вона відповіла: „Проста річ! Бо скажи мені, чи не твердиш ти, що всі боги щасливі й гарні? Або чи посмів би ти сказати, що котрийсь бог нещасливий і негарний?“ — „На Зевеса, ні!“ — сказав я. — „А щасливими називаєш тих, що посідають добро й красу?“ — „Певно“. — „Алеж про Ероса ти згодив ся, що він із потреби краси й добра бажає тих річий, яких не має“. — „Так, я згодив ся“. — „Як же про те був би богом той, що не має краси й добра?“ — „Ніяким світом, здаєть ся“. — „Бачиш отже, — сказала вона, — що й ти сам не вважаєш Ероса богом“.

23. „Щож таке Ерос?“ — запитав я. „Смертний?“

— „Зовсім ні“. — „Але щож?“ — „Так як я перше сказала, щось посереднє між смертним і безсмертним“. — „Щож таке, Діотімо?“

— „Великий дух, Сократе. Бо кождий дух є чимось позереднім між богом і смертним“.

— „А яку має силу?“ — запитав я. — „Пояснює і доносить богам людські справи, а людям божі; одних просьби і жертви, а других прикази і нагороду за жертви. Як посередник

він доповняє обі сторони, так що весь світ вяжеся ним в одну цілість. Через демонську силу йде також усе віщованє і ремесло жерців що до жертв і празників, що до замовлювань, вороже-ня і чарів. Бог з людьми не мішає ся, але через демонів чи то на яві, чи в снах відбувають ся взаємини та розмови богів із людьми. Чоловік, що знає ся на тих річах, стає духовним; а хто знає ся на чім иншій, чи то на штуці, чи на ремеслі та рукоділю, се простий чоловік. Таких духів багато і вони ріжнородні, а один із них Ерос“.

— „А від якого батька й матери походить він?“ — запитав я. — „Про се довго би говорити, але я скажу тобі. Коли вродила ся Афродіта, пирували боги, а між ними також Пор, син Метіса. Коли вже пообідали, прийшла Пенія (Бідність) жебраючи з нагоди такого бенкету, і стала коло дверей. Пор п'яний від нектару, бо тоді ще вина не було, ввійшов до городу Зевеса і обтяжений їдою заснув. Тоді Бідність бажаючи задля свого недостатку мати дитя від Пора, положила ся біля Пора і почала Ероса. Через се Ерос став товаришем і слугою Афродіти, бо був початий в день її уродин, і заразом із уроджегя любителем краси, бо й Афродіта була красуня. Як син Пора й Пенії Ерос знаходить ся ось у яких обставинах! По перше він усе бідний, і зовсім анї ніжний, анї гарний, як вірять многі, але жорстокий, непоказний, босий і бездомний, волочить ся все по землі і не маючи ліжка спить під дверми і по дорогах під голим небом, а маючи вдачу матери все терпить недостаток. По батькови знов він полює на всяке добро й красу, відважний, смілий і енергічний, завзятий

ловець, невтомний інтригант, цікавий на знане, вигадливий, філософує ціле життя, страшний чарівник і отруйник і софіст, і не має вдачі ані безсмертного, ані смертного; раз того самого дня здоров і цвітучий, коли йому добре веде ся, умирає і знов оживає задля батькової вдачі. Що придбає, все розтратить, так що він ані бідний, ані багатий; стоїть також по середині між мудрістю і глупотою. Річ у тім: ніхто з богів не філософує ані не бажає стати мудрим; і ніхто инший, будши мудрим, не філософує. Також глупі не філософують і не бажають бути мудрими, бо се власне біда глупоти, що вона не будши ані гарною, ані доброю, ані розумною, задоволена сама собою. Хто знає про себе, що не потребує чогось, той не бажати не того, що вважає непотрібним“.

— „Котріж, Діотімо, — запитав я, — філософують, коли того не роблять ані мудрі ані глупі?“

— „Се вже“ - сказала вона, — „навіть дитині ясне, що посередні між тими обома, із яких один також Ерос. Бо мудрість належить до краси, а Ерос як любов любить красу, так що мусить бути філософом (любителем мудрости), а як філософ стоїть по середині між мудрими й глупими. І тому причина — його походжене; бо він походить від мудрого і багатого вітця, а від немудрої і бідної матери. Така то, любий Сократе, природа того духа. А кого ти представляв собі Еросом, сему зовсім нема що дивувати ся. Бо ти думав, о скільки можу судити з твоїх слів, що Ерос, те, що любимо, а не той, хто любить. Задля того, гадаю, Ерос видав ся тобі прекрасним. Бо й справді все, що гарне,

ніжне, досконале і щасливе, гідне любови. А той, хто любить, може мати зовсім иншу вдачу, як я вияснила тобі.

24. Сократ: А я сказав: „Нехай і так, чужинко! Добре говориш! Та коли Ерос такий, то яка з нього користь для людей?“ — „Се, Сократе, — сказала вона, — попробую тепер вияснити тобі. Такий отже Ерос і таке його походженє; се любов краси, як сам кажеш. А коли би хтось запитав нас: „Щож гарного має в собі Ерос, Сократе й Діотімо?“ Скажу се докладнійше. „Коли хто любить красу, то що любить?“ — А я відповів: „Її посіданє“. — „Але, — відповіла вона, — ся відповідь вимагає ще одного питання: „Що має той, хто посідає красу?“ — На се я сказав: „На таке питанє я не міг би ще відповісти відразу“. — „Але, — сказала вона, — коли би хтось замість краси поставив добро і запитав: „Отже, Сократе, коли хто бажає добра, то чого бажає?“ — „Його посіданя“, — відповів я. — „А що буде такому, котрий осягне добро?“ — „На се можу лекше відповісти, — сказав я: — буде щасливий“. — „Бо через осягненє добра, — додала вона, — він стане щасливим. Тай уже не треба більше питати, чого хоче той, що бажає бути щасливим, але відповідь, здає ся, вже скінчена“. — „Правду говориш“, — сказав я — »А як гадаєш, чи се стремліне і се бажанє спільне всім людям, і всі хочуть мати протягом цілого життя добро, чи як кажеш?“ — „Зовсім так, — відповів я, — се спільне всім“. — „Чомуж ми, Сократе, не кажемо, що всі люблять, коли всі бажають усе того самого, але говоримо, що одні люблять, а инші ні? — „Мені се й самому дивно“. — „Не

дивуйся, — сказала вона, — бо взявши з любови якусь часть називаємо її любовю, переносючи на неї назву цілости, а решту означуємо иншими назвами“. — „Як же се?“ — запитав я.

— „Возьмім так: знаєш, що поезія щось велике, бо творить із неіснуючого існуюче. Так само продукції всіх инших штук основують ся на поезії і всі творці штук — поети“.

„Правду кажеш“. — „Але про те ти знаєш, що не всі вони називають ся поетами, але мають инші назви, а з цілої поезії виокремлено лиш одну часть, іменно поезію музики й метрики, і названо іменем цілости. Бо поезією зветь ся лише се, а ті, що мають сю часть поезії, поетами“. — „Правду говориш“, — сказав я. — „Так само має ся річ і з любовю. Головна річ у ній — б жане добра і щастя, і се найбільша і найсильніша любов для кожного. Але ті, що віддають ся иншим занятям, звертають ся дуже часто до неї, чи то в заробкованю, чи в замилюваню до тілесних вправ, чи в філософії, але се яе називаємо любовю, ані їх любовниками. Тільки ті, що беруть ся за один лише вид її і пильно віддають ся йому, одержують імя цілости, себ то любови, любленя і любовників“ — „Здаєть ся, говориш правду“, — сказав я.

„Говорить дехто, — сказала вона, — що ті, що шукають половини свого я. люблять. Але я, друже мій, думаю, що любов не шукає ані половини, ані цілости, коли в ній нема добра. Бо люди рішають ся відтинати собі ноги або руки, коли бачуть, що вони попсовані. Бо не свого, думаю, держить ся кожний, хіба що назвемо добре своїм і власним, а зле чужим; виходить, що люди не люблять нічого, крім добра. Чи може

гадаєш навпаки?" — „На Зевеса, не гадаю“, — відповів я. „Чи одначе тільки те одно можна сказати, що люди люблять добро?" — „Так“, — відповів я. — „Ні, не так. Чи не слід припустити, — сказала вона, — що люблять тільки те добро, яке бажають мати?" — „Можна припустити“. — „А навіть, — сказала вона, — не тільки мати, але й завсїгди мати?" — „І на се можна згодити ся.“

— „Отже зібравши все враз, чиж не є любов бажанєм постійного посїданя добра?" — „Зовсїм вірно говориш“, — відповів я.

25. Діотіма: Коли отже любов усе така, то яке поводженє й поступованє у зносинах і співжитю людей можна назвати любовю? Міг би ти сказати, як виглядають такі діла?

Сократ: Як би я се міг, Діотімо, не подивляв би тебе за мудрість і не ходив би до тебе вчити ся того.

Діотіма: В такім разі скажу тобі. Є певний порід у красоті, зарівно тіла, як і душі.

Сократ: Треба бути віщуном, аби зрозуміти твої слова, а я не розумію їх.

Діотіма: Отже скажу вразнійше. Всі люди, Сократе, вагітні тілом і душею, і коли дійдуть до певних літ, наша природа бажає родити. А родити в бридкім не може, лише в добрім. Бо пожитє мужа з жінкою має на меті плодженє; а се боже діло, у живім смертнім безсмертне— заплодненє і родженє. В незгіднім воно неможливе. Незгідне-ж усе гідке з усім божим, а гарне згідне.

Отже Мойрою (Долею) і Еїлєїтією (Рожаницею) є краса при родженю. Оттим то, коли плодуче приблизить ся до гарного, робить ся

веселим, радісно оживляє ся, плодить і родить; а коли зблизить ся до гидкого, то стає насуплене й сумовите, стягає ся само в собі, відвертаєть ся, корчить ся і не плодить, але важко носить далі своє запліднене. Для того плодючий і повний житєвих соків чоловік усіми силами заходить ся коло гарного, бо його посідане увільняє його від великої прикрости. Бо любов, Сократе, не бажане гарного, як ти думаєш.

Сократ: Тільки чого?

Діотіма: Запліднення і родження в гарному.

Сократ: Вірно.

Діотіма: І зовсім певно.

Сократ: А чому ж власне запліднення?

Діотіма: Бо запліднене для смертного, се вічність і безсмертність. А бажати безсмертності з добром, се конечно річ, бо любов до добра бажає мати добро завсїгди з собою. З сего випливає, що Ерос, се любов до безсмертності“

26. Сократ: Сего отже всего навчила Діотіма мене, коли говорила про любовні питання, і раз, запитала мене: „Як думаєш, Сократе, в чім причина сеї любови і сего бажання? Чи не завважив ти, як страшно мучать ся всі звірі, коли забажають розплоду, крилаті й безкрилі, як хорують і дістають любовних поривів, на сам перед коли лучать ся з собою, потім при родженю плоду, а потім при вихованю, коли навіть найслабші готові боронити свого плоду проти найсильніших і навіть умерти за нього, та самі не раз терплять голод, аби лише вижити малих, і роблять для них усе инше. Бо про людей міг би хто подумати, що вони роблять се з розмислу; але яка причина кидає звірів у таку лю-

бов? Чи вмієш на се відповісти?“ — І я сказав знов, що не знаю, а вона мовила: „Чи ж думаєш, що будеш колись знавцем любовних справ, не зрозумівши того?“

Сократ: Алеж власне тому, Діотімо, як я вже сказав, прийшов я до тебе, бо знав, що потребую вчителів. Тож скажи мені ту причину і вясни всі інші любовні питання.

Діотіма: Коли отже віриш, що Ерос має таку природу, на яку ми обоє згодили ся, то не дивуйся. Бо по тій самій льогіці смертна природа і тут шукає по змозі вічного життя й безсмертності, А се може вона досягнути тільки через розроджуванє, бо тоді після старого за-вше лишає ся молоде. Бож і про кожного живого говорять, що він живе і держить ся той сам від дитячих літ аж до старости; він усе називає ся той сам, хоч у ньому все раз у раз відновляє ся, а старе гине, як ось волосє, мясо, кости, кров і все тіло. І не лише на тілі, але й на душі міняє чоловік обичаї, звичаї, погляди, бажаня, радости, смутки, страх; усе те не лишає ся однаковим, але одно повстає, а друге загибає. А далеко важнійше ще й те, що також відомости одні набирають ся, а інші зникають у нас, і ніколи ми не такі с ми також що до наук, але і з кожною поодинокую наукою діє ся те саме. Бо те, що називає ся пригадка, се тільки відновленє минулого знаня; бо забутє, се зник відомости, а пригадка відновлює страчену відомість і надає її памяти як нову, так що вона видає ся нам тою самою.

Сим способом усе смертне ратує себе від смерти не так, що все лишає ся тям самим, як божество, але так, що на місце відходячого і

перестарілого лишає нове свого роду. Оттаким природним механізмом, Сократе, усе смертне має участь у безсмертності, тіло і все інше; бо інша безсмертність для нього неможлива. Отже не дивуйся, коли кожде сотворіне з природи шанує свій плід. Бо скрізь задля безсмертності родить ся те саме змаганє й та сама любов.

27. Сократ: Почувши сю мову я здивував ся і сказав: „Чи справді, премудра Діотімо, се діло стоїть так?“

А вона звичаєм справжанїх софістів сказала: „Добре знай се, Сократе! Коли хочеш звернути увагу на честолюбність людей, то мусїв би ти дивувати ся їх нерозумови в тім, що я навела, коли не зрозумієш, як страшно вони змагають ся під впливом любови стати славними і лишити безсмертну пам'ять на всі часи, і через те готові наражати себе на небезпеки ще більше, як в обороні дітий, і тратити маєтки та брати на себе всякі труди і навіть умирати. Коли думаєш, що Алькеста вмерла за Адмета, або Ахіль умер по Патроклеви, або воли Кодр пожертвував себе за королівство дітий то чи не думали вони, що про них буде держати ся безсмертна пам'ять чесноти, котру тепер ми маємо для них? Далеко до того, але думаю, що всі все роблять задля безсмертної чесноти і такоїж слави, а власне чим ліпші, тим більше, з любови до безсмертності. Плодючі, сильні тілом звертають ся радше до жінок, і тим виявляють свою любов, що через плодженє дітий осягають безсмертність і пам'ять і щастє на їх думку на всі пізнїйші часи, а плодючі душею, — бо є такі, що мають більшу плодючість у душах,

як у тілах — для того, що слід плодити душі. А щож слід плодити душі? Мудрість і всяку чесноту. Творцями її бувають усі поети а з рукодільців ті, яких називаємо винахідниками. А найбільша і найкрасша мудрість та, що відносить ся до держав і заряду господарств, котру називаємо розважність і справедливість. А хто від молодости був би плодючий задля божеського духа, дійшовши до літ забажає родити і плодити. Такий, думаю, ходячи шукати ме гарного, в якомуб міг розродити ся, бо в бридкім він ніколи не розродить ся. Отже він любить гарні тіла більше від бридких, якіб міг заплоднити, а коли стрітить гарну, благородну й високо розвинену душу, дуже вподобає собі спільне житє з нею, і для такого чоловіка зараз знайде слова про чесноту і про те, як треба бути добрим мужем і до чого стреміти, і зараз починає вчити його. Дотикаючи ся гарного і розмовляючи з ним, він, думаю, родить і плодить те, чим давно вже був вагітний. Присутний і відсутний він памятає про нього і спільно з ним виховує сплоджене, так що вони мають далеко більшу спільність як подружє, і тривкійшу приязнь, і плодять спільно красші і безсмертнійші діти. І кождей повинен би воліти мати такі діти, як людські, особливо поглядаючи на Гомера й Гезіода та інших великих поетів і завидуючи, які плоди вони полишили, що заневнили їм безсмертну славу й память тому, що самі стали безсмертними! Або коли хочеш, яких дітей лишив Лікурґ у Лякедемоні, спасителів Лякедомону і так сказати цілої Гелляди? І у вас віддають почесть Сольонови за сплодженє законів. І де инде були многі інші мужі, чи то Греки, чи варвари, що ви-

творили многі й гарні діла, та сплодили всякі чесноти, таким поставлено вже багато храмів за тих їх духових дітей, а за людських дітей ніде ніксьму.

28. Діотіма: На стілько, Сократе, можу тебе ввести в тайники любови. Чи потрафить хто вникнути в повні в найвисші і найсвятійші, задля котрих істнують і отсі, і чи ти можеш бути одним із них, того не знаю. Та про те я розповім тобі і не помину нічого важного. Пробуй слідити за мною, як можеш. Бо хто йде просто до того діла, повинен за молоду починати ходити за гарними тілами, і на сам перед, коли добре веде його провідник, любити лиш одно тіло і його заплоднювати гарними словами. Потім сам дорозуміє с, що краса в однім тілі збратана з красою другого тіла, і коли хто хоче стреміти до ідеї краси, був би великий нерозум не шукати одної і тої самої краси на всіх тілах. Пізнавши се, він стане любовником усіх гарних тіл, і покине сильно любити одного, розуміючи, що сего за мало. Після сього цінити ме висше красу в душах, як у тілі, так що коли хтось має приличну душу, хоч і з малим цвітом йому вистарчає, щоб любити і плекати його і плодити в ньому та вищукувати такі слова, котрі роблять молодого чоловіка ліпшим, щоб він мусів у законах і занятях життя бачити красу і знати те, що все те йому рідне; щоб маловажив красу тіла, а до занять брав ся вміючи; щоб бачив красу знаня і бачучи вже красу в многім не служив одному як невільник, закоханий у одного гарного хлопця або дівчину або занятя, служачи лиху та байдужно, але впливши на ширьке море краси і бачути многі й гарні та високі рі-

чи, плодив думки в безконечнім змаганю до мудрости, аж поки скріплений і вдосконалений не осягне таке розуміє, що проникає всяку красу. Прошу тебе, напружи тепер свою увагу як найбільше!

29. Діотіма: Хто аж до сего ступня був вихований у любовнім дусі бачучи красу скрізь і ясно, нарешті доходячи вже до досконалости в штуці любови, побачить щось чудесне, гарне з природи, те саме, Сократе, для чого підіймав усі попередні труди; побачить красу, що була на початку і ані родить ся ані гине, ані росте ані нидіє, а сама собою ані гарна ані бридка, ані раз гарна а раз ні, ані для одного гарна, а для другого бридка, ані тут гарна, а там бридка, як звичайно одно й те саме для одних гарне, а для інших бридке; і він не буде фантазувати про красу якогось лица або рук, або чогось иншого тілесного, ані про красу слів ані відомостей, ані про що инше ні в кого живого на землі, ані в небі, ані де инде, але вона явить ся йому сама в собі і з собою, одноцільна й вічна, а все инше гарне має з неї тільки якусь частину, так що коли воно родить ся або гине, у неї ніщо не прибуває ані меншає, і вона не підлягає ніякому припадкови. Коли хтось із так понятої любови до хлопців підійме ся до баченя тої загальної краси, тому вже мало хибує до досконалости. Бо се одинокий простий шлях у любовних ділах, чи самому йти, чи дати вести себе кому иншому, починаючи від одного гарного через того гарного підносити ся все висше, немов по сходах, від одного до двох, від двох до всіх гарних тіл, від гарних тіл до гарних занять від гарних занять до

гарних наук, до того найвисшого знання, що є знанєм не чого иншого, тільки тої самої краси, і пізнає те саме найвисше, що називає ся краса.

На тій точці житя, любий Сократе, — мовила мантинейська чужинка, — варто, коли в загалі де варто жити чоловікови, що вміє бачити саму красу. Бачучи її не будеш шукати її в золоті та строях ані гарних хлопцях та молодцях, яких бачучи тепер ти хвилюєш ся, і готов ти сам і многі инші, коли би се було можливе, ані їсти ані пити, лише дивити ся на них і бути з ними. Щож подумати, колиб кому довело ся побачити красу досконалу, чисту, незмішану, не переповнену людськими тілами, фарбами й иншим смертним крамом, але коли міг би бачити саму божьську одновиду красу? Чи думаєш, що міг би тут вести погане жите той чоловік, який бачучи дивить ся на те, на що треба дивити ся і чим жити? Чи не розумієш, що тоді, коли він бачити ме красу такою, якою її треба бачити, йому самому дано буде робити не годобу чесноти, бо він доторкнув ся не до подоби, але до самої правди. А хто робить і плекає саму правдиву чесноту, тому пощастить стати богу милим, і коли хто з людей буде безсмертним, то певно він“.

Сократ: Так, Файдре і ви инші, говорила Діотіма, і я увірив їй, а увіривши пробую переконувати також инших, що для осягненя сего добра ліпшого помічника від Ероса людській природі не легко знайти. Оттому я говорю, що кождий муж повинен чтити Ероса, і сам віддаю честь усему, що доторкає ся любови, і труджу ся що сили наклонювати до сего й

инших. і тепер і завсїди по всїй своїй змозї вихваляю силу й хоробрість Ероса.

Отсю промову, Файдре, прийми як похвалу висловлену Еросови, а коли ні, то назви її як і чим хочеш.

XII. Нічні гуляки.

30. Коли Сократ сказав отсе, де кі хвалили, а Арістофан заявив, що хоче відповісти щось на те, що Сократ у своїй мові згадав про його промову, На раз застукано до дверей, зчинився великий гамір, немов чути було голоси нічних гуляк і флетистки.

Агагон: Хлопці, гляньте но! Коли хто потребує чого, то кличте сюди. А коли ні, то кажіть, що ми вже не цємо, але спочиваємо.

Незабаром почув ся в сїнях голос Алькібіада, сильно п'яного, який з великим криком питав: „Де Агагон?“ і велїв вести себе до Агатона. Слуги ввели його з флетисткою, що держала його під руку, і з кількома з його дружини. У дверех він став у вінці з повою і фіялків та з множеством стрічок на голові, і промовив.

Алькібіад: Здорові, панове! Прийміть сильно п'яного чоловіка до свого гурту, а коли ні, то ми відідемо увінчавши лиш Агатона, за чого ми й прийшли. Бо вчора — обертаючи ся до Агатона — я не міг прийти до тебе, а тепер приходжу з отсими стяжками на голові, аби з моєї голови перевязати ними голову, що так скажу, наймудрійшого і найкрасшого мужа. Не смійте ся! Я добре знаю, що говорю правду. Лише скажіть мені зараз, чи після сього маю відійти, чи ні? Будемо пити разом, чи ні?

Всі шумно прозили його вийти й лягати, тай Агатон запросив його. Він увійшов ведений слугами і здіймаючи стяжки з голови, щоб обвити Агатона, держав їх перед очима, не бачучи Сократа, і сів коло Агатона поміж Сократом і ним. Сократ відсунув ся троха, аби він мав де сісти. Сівши він поцілував Агатона й увінчав його.

А г а т о н: Хлопці, визуйте Алькібіяда, щоб ляг ось тут як третій.

А л ь к і б і я д: І овшим! Але хтож тут між нами третій піяк?

І в тій хвилі обернувши ся побачив Сократа, а пізнавши його підскочив і скрикнув.

А л ь к і б і я д: О Геракле! А се хто? Ти, Сократе? Чи й тут ти засів на мене, як звичайно нагло заходиш мені дорогу там, де найменше тебе сподіваю ся? Відки ти тут узяв ся? І чого лежиш ось тут, а не коло Арістофана або коло когось иншого, охочого до веселости, але вимудрував так, аби лежати біля найкрасшого з присутних?

С о к р а т: Агатоне, глянь, оборони мене! Любов сього чоловіка наробила мені вже не мало клопоту. Бо від коли я закохав ся в нього, не вільно мені ані поглянути ні на кого гарного, ані поговорити ні з ким, бо він зараз ревнує й завидує, виробляє всякі чудасії, лаєть ся і готов навіть побити. Гляди отже, щоб і тепер не наробив чогось, або розлучи нас, або коли він захоче наложити руки на мене, оборони, бо я дуже лякаю ся його безумства та закохання.

А л ь к і б і я д: Нема чого мені з тобою розлучати ся. Але за се я колись покараю тебе. А тепер, Агатоне, віддай мені троха стяжок,

аби я обвинув і сему чоловікови його чудернацьку голову, щоб він не докоряв мені, що я тебе увінчав, а його, що словами побіджає всіх людей, не лише не увінчав перед тим, разом із тобою, але раз на завсігди.

По сих словах узяв стяжки, увінчав Сократа і положив ся.

31. Алькібіяд: Добре, панове! Здається мені, ви тверезі; се не повинно так бути, мусите пити, бо на се ми змовили ся. Головою сеї п'ятики, доки не повпиваєте ся, вибираю сам себе. Але, Агатоне, коли в тебе є велика чаша, вели принести її. Або краще не треба, але йди, хлопче, принесу он те холодило!

І він показав на посудину для холодження вина, що містила більше, як вісім кватирок. Наповнивши її випив у перед сам, а потім велів налляти Сократови і сказав при тім: „Проти Сократа, панове, ся штука мені не допоможе, бо скільки би хто велів, він вище і про те не впе ся“.

Хлопець наляв і Сократ випив.

Еріксімах: Як же нам бути, Алькібіяде? Чи при чарці не будемо ані говорити ані співати, тільки глитати без тям, як прагнуці?

Алькібіяд: Еріксімаху, найліпший сину найліпшого і найозумнішого вітця, будь здоров!

Еріксімах: І ти також! Але що вчинимо?

Алькібіяд: Як ти велиш. Бо тебе треба слухати.

„Лікар невчених кількох все переважити варт“.

Заряджуй отже, як хочеш.

Еріксімах: Слухай же! Перед твоїм приходом ми вмовили ся, що в правий бік по черзі кождий із нас мав сказати по змозі найкрасшу промову про Ероса. Всі ми присутні говорили вже. А що ти ще не говорив, а за те випив, то повинен говорити тепер, а скінчивши задати Сократови яку схочеш тему, а сей дальшому на право, і так усі інші.

Алькібіяд: Еге, Еріксімаху, гарно говориш. Але чи не буде се несправедливо, коли п'яний має протиставити свою промову промовам тверезих? А при тім, любий мій, чи Сократ переконав тебе про те, що в перед говорив? Або чи знаєш, що все, що він говорив, тебе розуміти навпаки? Бо він такий, що як би я похвалив когось присутного, бога чи чоловіка, а не його, то не вдержав би ся і кинув ся б на мене з кулаками.

Сократ: Не хули!

Алькібіяд: На Позейдона, не переч тому, бо я в твоїй присутности не хвалити му нікого, крім тебе.

Еріксімах: То й зроби так, коли хочеш; хвали Сократа.

Алькібіяд: Як кажеш? Чи думаєш, Еріксімаху, що я повинен перед вами накинути ся на того чоловіка і пімстити ся на нім?

Сократ: Ей ти! Що задумаєш? Чи хвалити меш мене на сміх, чи що вчиниш?

Алькібіяд: Говорити му правду, а ти гляди, чи видержиш.

Сократ: І овшім, правду видержу і навіть вимагаю її.

Алькібіяд: Чомуж не маю зачати? А ти зроби ось що: коли що скажу не по правді, пе-

рерви мені зараз, коли хочеш, і скажи, що брешу, бо свідомо не хочу брехати нічого. Коли одначе пригадуючи говорити му раз те, раз инше, не подивуй; бож се не легка річ у моім теперішнім стані всі твої дивацтва висловити в повні й порядно.

XIII. Промова Алькібіада.

32. Алькібіад: Похвалу Сократа, панове, зачну образово. Сей спосіб можна взяти за висміванє, але в мене буде образ для правди, а не для сміху.

На мій погляд Сократ найподібнійший до тих Сіленів, що стоять у робітнях різьбарів, яких деякі художники представляють із сопілками або флетами в руках, а яких верхню половину віднявши бачимо внутрі статуїки богів. Тверджу також, що він подібний до Сатира Марзія. Що твоя подоба, Сократе, подібна до них. ти не заперечиш і сам; що й де в чому иншому ти подібний до них, послухай далі. Гордий ти, чи ні? Коли не признаєш, поставлю свідків. Граєш на флеті? Цевно, що далеко красше від Марзія; бо той чарував людей своїми інструментами силою свого рта, і ще й тепер чинить се всякий, хто грає його мельодії. Бо що Олімп накомпонував, се приписую Марзію, його вчителю. Його твори, чи грає їх добрий флетист, чи лиха флетистка, одиноко надають ся до того, щоб збудити в людях потребу богів і їх досконалости, бо й самі вони божественні. Тиж тим тільки ріжниш ся від нього, що без інструментів, самими словами чиниш те саме. Із нас принаймі, коли хто чує промову якого бесідника,

хоч би й доброго оратора, лишає ся, що так скажу, зовсім байдужний. Колиж хто чує тебе або твої слова з уст иншого, хоч би й зовсім лихого бесідника, -- чи то жінки, чи мужа, чи хлопця, всі ми дивуємо ся і впадаємо в захват. Я принаймі, панове, колиб ви лише не подумали, що я зовсім паний, potwierдив би вам навіть присягою, як захопили його слова мою душу і захоплюють і до нині. Коли його слухаю, то мені беть ся серце живійше, як у танцюючих комедіантів, і сльози ллють ся від його слів. Бачу також, що й многі инші почувають те саме. Слухаючи Перікля і инших добрих бесідників, я признавав, що вони говорять добре, але не почував при тім нічого, ані душа моя не турбувала ся, немов поневолена; але той „Марзія“ не раз так зворушив мене, що мені видало ся, ваче не варто жити в такому стані, як мій. Не кажи, Сократе, що се неправда!

Бо ще й тепер чую сам у собі, що колиб я хотів давати тобі послух, то я би не видержав, і зо мною стало би ся те саме. Бо він змушує мене признати, що самому мені ще багато потрібно, а я занедбуючи себе самого займаю ся ділами Атенців. На силу отже немов від Сірен затикаючи вуха я втікаю поспішно, аби не постаріти ся сидячи біля нього. Тільки з сим чоловіком трафіло ся мені почути таке, про що ніхто й не надіяв ся, почути якийсь сором; лише перед ним одним я соромлю ся. Бо чую сам у собі, що не можу заперечити йому, що не треба робити того, що він велить. Але коли відійду, чочести народа перемагають мене знов. Тому драпцюю від нього й тікаю, коли його побачу, стидаючи ся того, в чім йому признавав

ся, і не раз я волів би, щоб він не жив між людьми; але як би се стало ся, знаю добре, що се було би для мене болючійше, так, що й сам не знаю, як треба бути з тим чоловіком.

33. Алькібіад: Від тої його гри на флеті я й багато інших зазнали того самого, що й той Сатир. Але послушайте мене, як подібний він до тих, з котрими я порівняв його, і яку чудесну силу має в собі. Знайте добре, що ніхто з вас не знає його; але я опишу його, коли вже почав. Бачите, що Сократ закоханий у всіх гарних і все бігає за ними і все в захваті, а з другого боку повний невіжа, який не знає нічого. Ніхто не знає, що се у нього тільки зверха так. Чи се не подібне до Сілена? Навіть дуже. Се він зверха показує, так як той у нутрі порожній Сілен. А в нутрі, коли його розкрити, — як думаєте, панове товариші від чарки, — якої повно в нїм мудрости? Знайте, що йому зовсім байдуже, чи хто гарний; він цїнить се так низько, як би ніхто й не думав; або чи хто багатий, або чи має яке инше достоїнство, за яке величає його народ. Усі ті достатки він уважає безвартними, а нас нічим, і не кажучи сього маскує себе перед людьми, іронізує і граєть ся з ними весь свій вік. Але коли він щирий і отвертий, то не знаю, чи бачив хто ті коштовности, які він має в своїм нутрі. Але я бачив се вже раз, і мені видало ся воно таким божеським, золотим, прекрасним та дивоглядним, що я як стій готов був зробити все, що велів би Сократ.

Думаючи, що Сократ закоханий у мою молодість, я вважав се знахідкою і чудесно щасливою нагодою, що мені вдасть ся оказавши

ласку Сократови, почути від нього все, що він знав. Бо я дуже гордився своєю молодечею красою. Знаючи, що я вперед ніколи не лишався з ним сам, без слуг, одного разу я відослав слугу і лишився з ним сам. Мушу перед вами визнати всю правду, тож уважайте, а коли збрешу, ти, Сократе, запереч мені. Оттак ми, панове, лишилися сам на сам, і я думав, що він зараз почне мені говорити таке, яке говорить любовник любимцеві на самоті, і був тому рад. Але ніщо подібне не сталося. Він розмовляв зі мною, як звичайно, і провівши разом день відійшов. Потім я запросив його до себе на гімнастичні вправи і вправляв з ним, аби тим досягнути щось. Він гімнастикував з мною і ми боролися в раз обох без нічийої присутності; і що маю сказати? Ніщо мені з того не сталося. І коли я ніяким способом не міг досягнути нічого, видалося мені потрібним узяти його приступом і не відступити, коли раз почав, але дійти, в чім діло. Запрошую його отже до себе на обід по просту, так як любовник, що старається о любимців. І се не зробив він для мене зараз, але нарешті уляг на мої вимоги. Коли прийшов перший раз, по обіді хотів відійти. Тоді я засоромлений відпустив його; иншим разом однак, обдумавши все, по обіді розмовляв я з ним аж до ночі, а коли він хотів відійти, я завважив, що вже пізно, і присилював його лишитися. Він положився на моє ліжко, на якому ми вперед обідали, і ніхто не спав у тій кімнаті крім нас. Аж доси можна би все те оповісти прилично кому будь; те, що було далі, не почули би ви від мене, коли би поперше, так сказати, у вині та в дітях, або й без дітей не було правди; а по друге, мені видається несправедливим зата-

їти прекрасний поступок Сократа, коли я взяв ся хвалити його. Ще тепер я відчуваю біль, як від укушення гадина. Бо кажуть, що хто раз витерпів таке вкушенє, той не хоче сказати сего нікому крім також укушених, котрі одні можуть знати і співчувати, що робить ся й говорить ся по такім болю. Я отже вкушений ще болючійше, і то в найболючійше місце, в яке хтось може бути вкушений, — у серце або навіть у душу, чи як се там назвати, зранений і вкушений словами мудрости, прикрійшими від гадючої отрути, коли вийдуть у молоду і незіпсовану душу і вплавають на її слова та діла. А що маю тут перед собою тільки Файдра й Агатона, Еріксімаха й Павзанія, Арістодема й Арістофана, — а про Сократа вже й не казати, і всіх інших запалених і опянілих манією філософії, то слухайте се всі, і тоді вибачите мені все те, що я тоді робив і говорив. А домашні і хто ще инший тут невтаємничений і неосвічений, нехай позакладають в уха найбільші затички.

34. Аль кібіяд: Коли отже, панове, світло погашено і слуги повиходили, подумав я, що нема що церемонити ся з ним, але свобідно висловити, чого мені треба було. Торкнувши отже його кажу: „Спиш, Сократе?“ — „Ще ні“, — відповів він. — „А знаєш, що я надумав?“ — запитав він. — „Ти видаєш ся мені, — мовив я, — одиноким гідним мене любовником, і мені здаєть ся, що ти вагаєш ся згадати про се передо мною. Я-ж думаю, що поступив би зовсім нерозумно, коли би не вволив і в тім твою волю, як і в усьому, чого ти міг би потребувати від мене із мого маєтку, або від моїх приятелів. Бо для мене нема нічого важнішого над те, щоб

стати як найліпшим, а до того, думаю, ніхто ліпше не допоможе мені від тебе. Тому не вволяючи волю такому мужеві я більше стидав би ся перед розумними, як уволяючи її перед многими нерозумними“.

Почувши се він дуже іронічно і зовсім відповідно до своєї вдачі сказав: „Любий Алькібіяде, видаєш ся мені справді не дурним, коли принакдом се правда, що говориш про мене, і є в мене якась сила, через яку ти міг би стати ліпшим. Чи побачив ти в мене якусь незвичайну красу, що далеко перевищає твою вроду? Коли-ж ти побачивши її хочеш вступити в звязок зі мною і замінити ся красою за красу, то виходить що ти хочеш не мало заробити на мені, і стараєш ся замісь приви́ду придбати правдиву красу, і в сьому випадку вимінити золото за мідь. Алеж любий мій, придиви ся ліпше, щоб не було тобі тайно, що в мні нема нічого такого. Око знаня починає бистро глядіти аж тоді коли тілесні очи тратять свою силу; а ти ще далекий від того“.

Почувши се я сказав: „Що до мене, річ має ся так, що я сказав тільки те, що думав; а ти сам розміркуй, що вийде найліпше для тебе і для мене.“

„Так, — сказав він, — се добре говориш; на будуче будемо радити ся і робити все те, що нам обом видасть ся найліпшим у тім і у всякім иншім ділі“.

Почувши і сказавши се я думав, що трафив його мов стрілою. І вставши та не даючи йому вже прийти до слова, накинув на себе отсей плащ, бо се було в зимі. і ляг під його плащем, обняв руками сего справді божеського та

чудового чоловіка, і лежав отак цілу ніч. І тут, Сократе, не можеш сказати, що я брешу. І хоч я зробив навіть се, він остав ся спокійний, згордував моєю красою і висміяв її та жартував. А про те я знаю, що я не аби що, панове судії; бо ви тепер судії Сократових гордоців. І знайте тепер, клену ся всіми богами й богинями, що проспавши ту ніч ураз із Сократом, я встав рано так, як би спав із батьком або зі старшим братом.

Зб. А ль кі бія д: Як думаєте, в яким настрою був я після сього? Я чув себе ображеним, а про те мене тішила вдача і розвага і хоробрість того чоловіка, бо я знайшов у ньому стільки мудрости й постійности, як ні в кого не надіяв ся. Я не знав, чи сердити ся на нього і усунути ся від зносин із ним, чи зробити його якомсь податним для себе. Я знав добре, що він для золота був ще більше недоступний, як Аяс для заліза; а того, чим я одиноко гадав зловити його, він уникнув. Я лишив ся безрадий, закріпощений тим чоловіком, як ніхто ніким иншим.

Се все стало ся зо мною вперед, а потім рушили ми разом у похід до Потідеї і там столували ся оба разом. Там він своєю витревалістю перевисшив не тільки мене, але й усіх инших. Коли відтяти десь, як се буває в походах, ми мусіли голодувати, ніхто не переносив голоду так як він. Коли-ж знов харчів було доволі, він один умів жити умірковано. Пити не хотів, але присилуваний перевисшав усіх, а що найдивнійше — ніхто ніколи не бачив Сократа п'яним. На се, здаєть ся мені, і тепер зараз він дасть доказ. Також у невігодах зими, — а зи-

ма там дуже остра, — він доказував чудес. Так було все, але раз, коли був страшенний мороз, і всі або не виходили на двір, або коли хто виходив, набирив на себе на диво багато одежі і обуви, а до того ще обвивав ноги повстю та кожухами, він один із усіх виходив у тій самій одежі, яку носив звичайно перед тим, і йшов босий далеко легше по леду, як інші обуті. Вояки косо дивилися на нього, немов би він гордував ними.

Зб. Алькібіяд: Стільки про те. А „як то він там подвизавсь і трудився, вояка хоробрый,“ — там тоді в поході, варто послухати. Одного разу в ранці задумавши ся він зупинився на однім місці і стояв у задумі, а коли йому не виясняло ся, не рушив із місця і стояв міркуючи. Вже було полудне, люди зглядалися на нього і дивуючи ся говорили один другому, що Сократ від рана стоїть думаючи над чимось.

Коли повечеріло і вояки повечеряли, деякі Йонці, — а се було літом, — повиносили свої коци по часті, щоб спати на дворі в холоді, а по часті сторожити його, чи стояти ме усю ніч. І він стояв аж до рана, поки не зазоріло і не зійшло сонце; тоді помолив ся до сонця і пішов.

Хочете бачити його в битвах? — бо й се належить ся йому признати. Бо коли в битві, після якої мені полководці дали відзнаку, мене ранено, ніхто инший не виратував мене, лише він; не хотів покинути мене раненого, але виратував мою зброю і мене самого. І тоді я, Сократе, мовив полководцям, аби тобі дали відзнаку, і за те мене не вилаєш, ані не скажеш, що брешу. Але коли полководці вважаючи на

моє високе становище, захотіли дати мені відзнаку, ти сам завзятійше від полководців радив дати її мені, а не собі.

Особливо, панове, варто було подивити ся на Сократа, коли з під Деліона трафіла ся втека війська. Я тікав на коні, а він пішо в тяжкій зброї уступав по втеці інших вояків між останніми разом із Ляхесом. Я надіхав і бачучи їх заговорив додаючи їм відваги та і заявив, що не покину їх обох. Тут я ще краще міг придивляти ся Сократови, як під Потідеєю, бо він менше мав страху піший, як я на кони, і о скільки він перевищав Ляхеса притомністю духа. Мені здавало ся, Арістофане, що й там він по твоєму вислову „йшов гордовито завертаючи очима“, поглядаючи спокійно довкола на приятелів і на ворогів, видний кождому, і в такім вигляді, що хто би смів напасти на нього, він буде боронити ся дуже сильно. Тому він вернув ся здоров сам зі своїм товаришем; бо звичайно на таких, що так держать ся у війні, вороги не нападають, але гонять утікачів.

Богато ще иншого та дивного можна би сказати в похвалу Сократа; та все те инше легко можна би сказати і про кого иншого. Але те, що він не подібний до жадного чоловіка ані зі старинних ані з нинішніх людей, се гідне всякого подиву. Бо яким був Ахіль, таким можна би вважати також Бразіда й інших, а до Перікля можна прирівняти Нестора й Антенора та й ще інших. У всіх них можна знайти щось до порівняня. Але такого дивного чоловіка, як отсей, він сам і його слова, не знайшов би ніхто навіть приблизно, хоч би як шукав, ані серед теперішніх людей, ані серед давніх, хіба би

хто порівняв його з такими, про яких я згадав, не з жадним чоловіком, тільки з Сіленами й Сатирами, його самого і його слова.

37. А лькібіяд: Тай се я не поминув на початку, що й його промови вельми подібні до порожніх у нутрі Сіленів. Бо коли хто хоче слухати Сократових розмов, на сам перед видають ся вони йому смішним; вони одягнені в такі слова й вислови, як у шкіру безсоромного якогось Сатира. Бо він говорить про вючних ослів, про ковалів, шевців та кожумяк, і здаєть ся, що все про тих самих говорить те саме, так що несвідущий і нерозумний чоловік готов підіймати його слова на сміх. Коли-ж хто отворить їх і вникне в їх нутро, на сам перед знайде в них чистий розум, а потім наскрізь божеські і найкрасші взірці чесноти, вимірені найбільше, а властиво зовсім на те, що повинен обдумати той, хто хоче стати гарним і благородним.

Отсе, панове, я сказав на похвалу Сократа, і також на догану, вмшавши оповідане про те, як він образив мене. І не лише мені самому зробив він таке, але також Хармідови, синові Глявкона і Евтідемови, синові Діоклея, і многим иншим, котрих він ошукав як любовник, а потім став їх любимцем замісь любовника. І тобі кажу се, Агатоне, щоб ти не дав йому ошукати себе, але навчений нашими болючими досвідами стережи ся добре, і не будь таким, як каже приповідка, що „чоловік мудріє по шкоді“.

XIII. Закінченє.

38. Коли Алькібіяд скінчив, підняв ся сміх задля його отвертости, з якої виходило,

що він доси закоханий у Сократа. Сократ отже відповів: „Ти, Алькібіяде, видаєш ся мені тверезим, бо инакше ти не крутив би ся так хитро довкола і не силкував би ся затемнити свою ціль, задля якої ти говорив усе те. Аджеж говорячи ти мимоходом на кінці поставив те, задля чого все те було говорено, а власне, щоб поріжнити мене з Агатом. Ти мабуть думаєш, що я повинен любити тільки тебе і нікого більше, а тільки ти і ніхто більше повинен любити Агатона. Але ти не сховав ся, бо твою сатиричну та сіленічну притчу я зрозумів добре. Отже, любий Агатоне, не давай йому нічого за виграну, але вважай, аби ніхто не поріжнив мене з тобою!

А г а т о н: І справді, Сократе, здаєть ся, маєш рацію. Догадую ся, що він для того й ляг поміж нами, аби поріжнити нас. Отже нічого більше не узискає, тільки я прийду до тебе і ляжу коло тебе.

С о к р а т: І овшім, ходи сюди і лягай із отсего боку!

А л ь к і б і я д: Зевесе, скільки я терплю від того чоловіка! Йому здаєть ся, що скрізь мусить мати верх наді мною. Але коли вже так має бути, ти дивогляде, то нехай Агатон ляже між мною й тобою!

С о к р а т: Ні, неможливо. Ти вихвалив мене, а я знов мушу вихвалити того, що лежить на право від мене. Коли-б Агатон ляг біля тебе, то мусів би знов хвалити мене, а я не міг би хвалити його. Дай спокій, навіжений, і не завидуй молодцеві, щоб я похвалив його, бо мені хочеть ся дуже вихвалити його.

А г а т о н: Ой, ой, ой, Алькібіяде, не можу ніяк лишити ся тут, але мушу поперед у-

ього перемінити місце, щоб одержати похвалу від Сократа.

Алькібіяд: Знов та сама стара історія! Де Сократ крисутний, там ніхто инший не може забавити ся з красуном. І тепер яку хитру та пусту вимівку знайшов він, щоб отсей ляг коло нього!

39. Тоді Агатон устав, аби лягти коло Сократа. На раз прийшло багато нічних гуляк до дверей, а знайшовши двері отворені тому, що хтось вийш в на двір, вийшли до середини і полягали, де хто міг. Уся кімната наповнилася їх криком, і без жадного порядку силувано кожного пити як найбільше вина. Еріксімах, Файдр і деякі инші відійшли геть, а Арістодема переміг сон, і він швидко заснув та спав дуже довго, бо ніч була довга. Збудив ся аж досвіта, коли вже когуги піяли і сонними очима побачив, що одні спали, а инші розійшли ся; тільки Агатон, Арістофан і Сократ іще самі не спали і пили з великої чаші за чергою на право. Сократ розмовляв з ними про щось; зрештою Арістодем не затямив, про що, бо не чув початку і не дослухав до кінця, заснувши на ново. Толовна річ була в тім, що Сократ силкував ся переконати їх, що той сам автор повинен уміти писати комедії й трагедії, а хто добрий трагік, повинен бути також добрим коміком. Вони по неволі признавали йому рацію, але переконання не набрали, тим більше, що їх почало клонити на сон. Перший заснув Арістофан, а коли вже робив ся день, також Агатон. Сократ отже, поклавши їх до ліжка, встав і вийшов із дому, а Арістодем пішов за ним, як було його звичаєм. Вони пішли до Лікея, скупали ся там, а потім Сократ провів там же весь день, і аж над вечір вернув до дому на спочинок.

Зміст.

Передмова:	Ст.
I. Житє й літературна діяльність Плятона.	III—XI
II. Зміст Сімпозиона.	XI—XVI
III. Мій переклад.	XVI—XX

Сімпозион (Бенкет):

I. Аполльодор і гості	3—5
II. Стріча Арістодема з Сократом	5—7
III. Шир у Агатона	7—10
IV. Шлян бенкету	10—12
V. Промова Файдра	12—15
VI. Промова Плавзанія	15—22
VII. Промова Еріксімаха	22—26
VIII. Промова Арістофана	26—34
IX. Промова Агатона	34—40
X. Розмова Сократа з Агатоном	40—43
XI. Промова Сократа	44—58
XII. Нічні гуляки	58—62
XIII. Промова Алькібіяда.	62—71
XIV. Закінченє.	71—72

4, p. 1, 2.

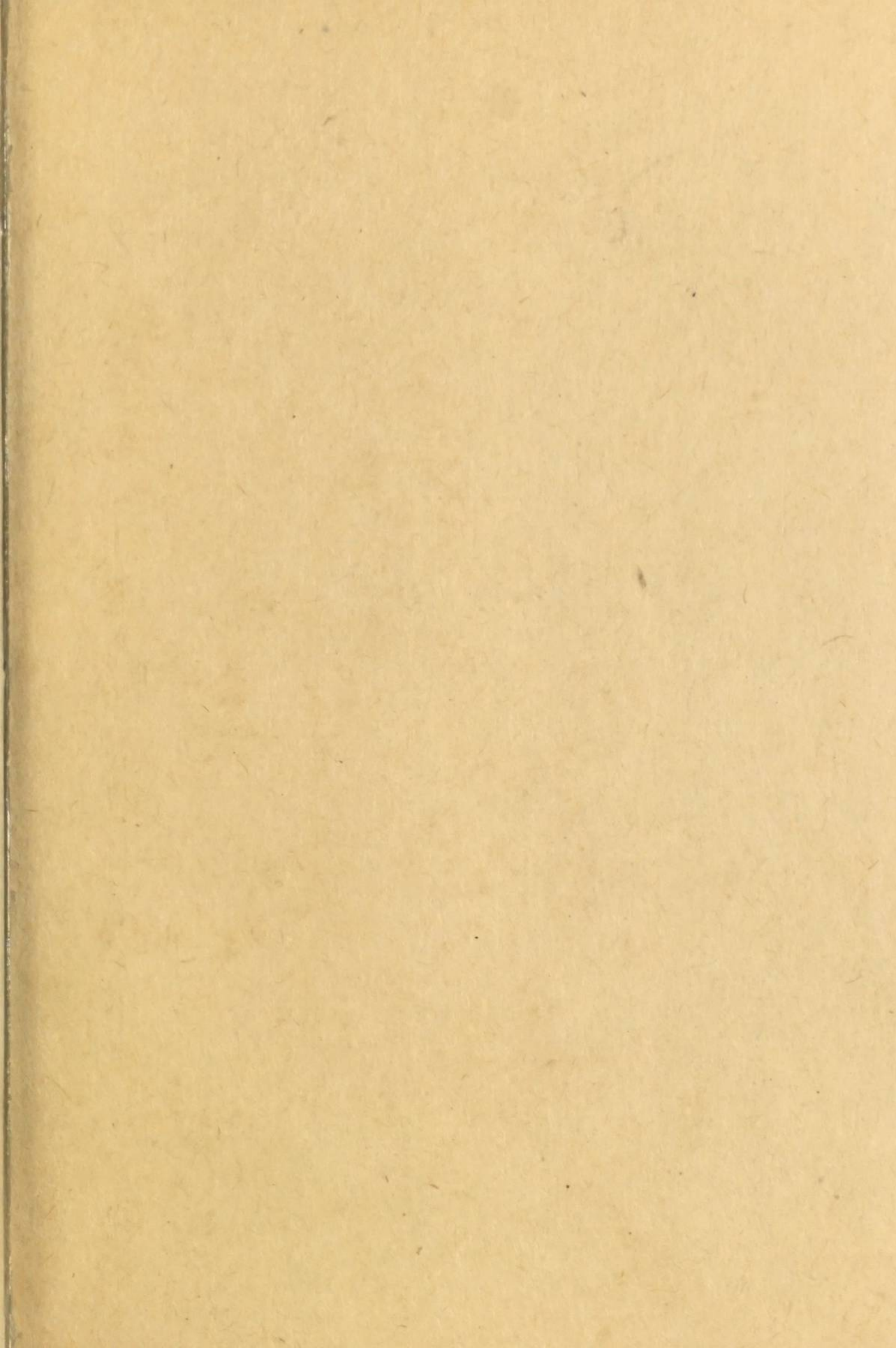
Бібліотека
Музей Ів. Франка
№ 4785

0.80

IX-III
IV-XI
XV-IX

Музей Ів. Франка
пор. № 2581
кв. № 673
Група Рим.

8-8
7-7
10-7
10-12
12-12
15-15
22-22
24-24
34-40
40-40
41-41
44-44
52-52
62-71
71-71

Універсальна Бібліотека.

Доси вийшли:

1. Іван Тургенєв. Поезії в прозі	40 с.
2. Еміль Золя. Сьвято в Коквілі	30 с.
3. М. Ю. Лермонтов. Демон	30 с.
4. Фрідріх Геббель. Юдита	30 с.
5. Апулей. Амор і Псіхе	30 с.
6. Кляйст. Наречена зі Сан Домінго	30 с.
7. Вайгінґер. Фридрих Ніцше — його фі-
лософія	30 с.
8. Іван Тургенєв. Перша любов	30 с.
9. Іван Франко. Три святі грішниці	30 с.
10. Іван Франко. Іван Вишенський	50 с.
11—12. Іван Франко. Цар і аскет	60 с.
13. Оля Гансен. Едґар Аллян По	30 с.
14. Евген Єлячич. Крайня північ — вітчина
людськості	30 с.
15. Менандер. Цраво дитини	20 с.
16. Александер Герцен. Спомини з еміґрації	20 с.
-